POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU. BROJ DIN 8·—

HRVATSKA PROSVJETA

SADRŽAJ:

GOD. XVII. BR. 5.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XVII ZAGREB, 25. SVIBNJA 1930. BROJ 5.

ĐURO SUDETA:

MOR

FANTASTIČNA PRIPOVIJEST (SVRŠETAK.)

III. Otajne slutnje.

XIII.

Šu leži već osam dana. Liječnik je konstatirao jači duševni potres. Ali za Šu je to bila slaba utjeha. Ona je osjećala, da u njoj nešto umire. Što je još daleko, ali što će doskora doći. To nitko nije znao. Možda je vlastelin naslućivao, ali on se nadao, da će to vrijeme izmijeniti i izliječiti. Dok zaboravi, dok izumru i oslabe čuvstva. No uza svu nježnost, koju je iskazivao prema njoj, osjećao je vlastelin, da nešto lebdi između njega i kćerke, što ih dijeli i razlučuje. Ko neko zlo čuvstvo i predosjećanje. Da. On je slutio, zašto je Šu sumorna. Ali on toga nije htio pokazati, nije smio da popušta čuvstvima — ako je htio, da je otme Moru i spase čast. A Šu je ležala i slušala kako prolaze dani. Oni su bili bez vrijednosti. Monotoni, sivi i jednolični. Bez vrijednosti, bez sjaja i bez bola. Mrtvi komadi rastrganih oblaka. Dvorac je mirovao i pod nebom i ona u njemu. U dolini su šumorili jablani, i radnici su vikali na žene. Sve je prolazilo, a on nije dolazio. Nestalo ga — i niko nije znao za njega. Niko nije znao, kamo je otišao i gdje je. Ipak se ona nadala. Da će doći, da se oprosti, da je još jednom vidi; ali njega nije bilo. Prvi, drugi i treći dan. Nikad ga nije bilo. A ona je čekala. Ali Mor toga nije znao. Možda je znao, pa nije htio. Možda je uživao, da se ubija, da trpi. Ali Šu bi bila vesela, bila bi mnogo vesela, da je bar jednom došao. Možda bi sve drukčije bilo. Možda se to ne bi dogodilo. Danas je sve mrtvo. Ona sluša, jer mora; gleda, jer oči otvara svjetlost. Ali ono nema čara, nema više ideja. Sve je pusta životna mehanika, sve je instinkt bez poezije, bez ljubavi i čežnja. Sve je gluma i matematika. Vlastelin dolazi i odlazi. On je zabavljen poslom. On je apsorbiran upravnikovim idejama.

Kad se podveče vraća, on o svemu izvještava Šu. Ona ga sluša, ali su njene misli dalje. On to osjeća, pa ustaje i bude zamišljen, zamišljeniji no obično. Šu toga ne može kriti. Ona bi htjela, da pokaže trunka zanimanja, ali joj to ne uspijeva. Uvijek joj neki grč iskrivi crte lica. Pa je tako žalosna, ona i otac. Arno dolazi svaki dan. I on osjeća, da se nešto zbiva. Da nešto leprši u mraku i miriše po svijećama i uvelom cvijeću. No i on se tješi. I on vjeruje, da će biti dobro.

Posao s tvrtkom za prodaju šume teče najbolje. A to je glavno. Vlastelin se mnogo ne miješa i posao je tim lakši. On je zabavljen novim prospektom kanalizacije. To ga toliko zabavlja, da zaboravlja na sve ostalo. Tako prolaze dani. Sve teče po određenom zakonu. Pa se nekad pričinja svima, da tako mora biti. Tako i nikako drukčije. Tišina se spustila na dvor, sunce prolazi iznad njega. Arno odlazi često u grad, sastaje se s upravnikom i s njim ugovara o eksploataciji šume. On je sve zadovoljniji i veseliji. Vlastelin se bavi velikom narudžbom sjemenja za livade, a Šu leži i čita, pa se i njoj često pričinja, da tako mora biti. Ma da je sve ono oko nje neprirodno, na silu sakupljeno i postavljeno. Ali se uvijek nađe neki kompromis. I oni se ugibaju jedan drugome i idu u nekoj određenoj daljini. Oči im se susreću i izbjegavaju, a govor teče prisiljeno glatko. Šutnja je najbolji drug. Ona se šulja alejama i sobama, drijema uz kamin, pada po salonu i tapetama. Ko zlo predosjećanje, ko zao nemir. Svi bi htjeli dane, koji će doći. Htjeli bi da su već prošli. Da vide, kako će se sve svršiti. Težina lebdi u zraku. Sad ko sunce. Sad ko ptica, koja podsjeti na ovo i ono. Prostre se preko duša, pa ih ispija i mori. I svi tada ćute nešto sa sobom. Sjenu, koja se vuče i ne ostavlja nas. Njezin podmukli korak i suvereni smiješak. A kad prođe noć i novi dan i ona je opet tu i nitko ne može da je makne, da je presiječe i da se riješi sjene svoje... I bude nemiran i jedan i drugi. Svi budu nemirni i nezadovoljni i svi šute.

Oko dvora se kupe ljudi i tuže se sad na ovo, sad na ono. Vlastelin osjeća, da nešto nije u redu, ali nema snage. Njegova je volja igračka na vodi.

Sunce je već granulo, kad se Šu probudila. Vlastelinov glas dopiraše iz salona... Tamo su bili neki ljudi. Jedan je govorio plačljivim glasom:

— Kravu mi je ubio. To prijašnji upravnik ne bi učinio.

Šu podigne glavu i stade slušati.

Među ljudima nasta komešanje.

— U moj je bunar bacio otrov...

Nasta tišina.

Iz kuta se javi slabi ženski glas.

— Žito mi je u stogu zapalio...

Šu je očekivala očev glas. Ali on nije dopirao kroza zid.

Osjećala je, da se nešto lomi u njemu.

Ljudi su govorili i tužili se. Na čas bi umuknuli, pa bi se opet javili. A svaki je glas bio prebit ko duša, iz koje je potjecao. Zalepršao bi, izgubio se

ko da ga nikad nije bilo. Za njima bi se javili novi glasovi, novi uzdasi, nove pritajene boli. A ona je osjećala oca kako pogrbljen stoji i gleda zbunjeno u lica. A ta su lica ozbiljna i bolna. Ne, on ih ne može prezreti. On bi ih mogao štovati. A ipak mu sve to izgleda kao bajka. Ko san. Zar bi se uistinu što takva moglo desiti? Nikad se to nije prije dešavalo.

Šu je čula korake — i osjetila kako otvaraju vrata na njezinoj sobi...

Njezin se pogled čudio i pitao...

— Čula si, što su govorili?

Šu potvrdi glavom.

— Ali ja toga ne razumijem, tko bi to mogao biti?

Vlastelin se zamisli.

— Novi mi je upravnik javio, da mu je netko ubio psa. To je već drugi. Jednog mu je ubio treći dan, kako se doselio u šumu. Sva drva, koja složi kraj kuće za dvor, dođe netko pa ih kroz noć razbaca. Danas su mi se tužili seljaci, da im je netko pobio blago u livadi kraj Pločnice. Svaki dan ponešto. A niko ne zna ništa da rekne.

— A ljudi?

— Oni sumnjaju na novog upravnika. A drugi praznovjerniji misle, da je u šumi vukodlak. Jedan me pače uvjeravao, da ga je vidio noću u šumi.

— Ipak je to sve tako čudno. Ja ne mogu toga sebi nikako protumačiti.

— Rekao sam upravniku da uhodi kraj kuće i pazi, pa da mi javi ako što sumnjivo vidi. No do danas mu nije uspjelo otkriti ništa. Kadgod sjedi i čeka, ne čuje i ne vidi nikoga. A samo jednu noć, kad zaspi, već se štogod dogodi...

Vlastelin se uputi prema prozoru.

Seljaci su stajali u aleji i razgovarali. Glasovi su im bili zabrinuti i polomljeni. Jedan je pitao pogledom dugoga, kao da bi htio otkriti u njemu ono, što mu samom nije uspjelo. Uzdasi su dopirali u sobu i rasplinjivali se u nijansama jesenjeg dana.

Vlastelin i Šu stadoše slušati.

— Da samo ne bude i gore! govorio je plahi ženski glas.

— Nekoliko seljaka, koji su stajali po strani, pristupiše bliže da čuju.

— Pripovijedaju, kad se zamrači, da izađe na livade. Čas hodi dvonoške ko čovjek, čas opet četveronoške. Neuk čovjek bi mislio, da je dijete po glasu. Plače baš ko dijete, da zavede ljude. Kad ogladni, laje ko pseto i hodi šumama bijesan.

— A da ga tko uvreba, pa da puca, — javi se sitan muški glasić.

— Pucali su lugari, ali mu ne naudiše ništa.

Puščano zrno ne probija njegove kože. Nego da je tko tako smion, pa da mu se prikrade za mladaka mjeseca, kad spava u brlogu i da mu glogovim kolčićem pribode nogu o dječju maramicu poškrapanu psećjom krvi, tad bi morao umrijeti. Ali to je teško, jer on rijetko spava, a kad se pomladi mjesec, onda je vrlo oprezan i pažljiv. Teško će mu se tko prišuljati, a da ga ne bi osjetio.

— Ja sam čuo, javi se prosijed radnik, da vukodlaci ispijaju psima krv — i da su oni pola ljudi, a pola pseta, ali da ne ubijaju blaga i stoke po livadi — kao što se to dešava nama. Pače da gaze usjeve ili pale žito u stogovima. Ja mislim, da to nije vukodlak. To mora biti nešto drugo.

— Novom je upravniku razderao već tri pseta — javi se netko...

— I mom je susjedu nestalo njegovih pasa — poviče ženski glas.

Ljudi se stadoše meškoljiti i namještati. Pripovijedanje ih je još više zbunilo. Nitko nije znao, koliko ima u tome istine, a koliko bajke i naklapanja, koje je prirođeno čovjeku. Ali im se na licu vidjelo, da su zabrinuti i zbunjeni, ko ljudi koji lebde između realnosti i sna.

Vlastelin se okrene od prozora. Smiješak mu je lebdio na usnama.

— Eto vidi, kako oni sude o tome! I najveće nemogućnosti oni će primiti za istinu.

— Šu prođe rukom preko čela...

— A što drugo mogu? Oni znaju, da drugčije ne će biti, da im blaga ne će nitko povratiti, pa se bar time tješe. To im je sve, što im nitko ne može oteti na ovom svijetu. A i ti. Što možeš ti? Možeš poslati upravnika da uhodi i pronađe, tko nam to čini zlo, a drugo ništa. A hoće li ga on pronaći, to je opet drugo pitanje. A čovjek traži bar nešto u svom bolu, u što da se osloni, pa bilo to san, bajka ili fantom u uzduhu.

Vlastelin je bio u neprilici. Zar mu se tko tako uistinu osvećuje?

U dvor uđe kočija. Arno se vratio iz grada.

Vlastelin pristupi krevetu i poljubi Šu među oči.

— Poći ću na livade, da vidim kako napreduje posao. Zanima me, ima li možda i kod upravnika što nova...

Šu sklopi oči...

— Učini, oče, što prije nešto, samo da se ljudi smire.

— A ti?

— Ja? Šu ga pogleda sa začuđenjem...

Vlastelin je mislio na Arna, ali se odmah pokajao. Osjetio je, da je rana još svježa i da nije zaboravila Mora.

— Vlastelin ne odgovori. Prisiljen smiješak zatitra mu oko usana.

— Ali ga je Šu dobro razumjela. Ona je znala, što je on mislio i val tuge razlije se površinom njezine duše.

XIV.

Spustila se noć vrh šume. Šumore krošnje u ponjavama oblaka i sjena, sve prokisle i mokre od kiše i vlage. Potoci se ruše u daljinama i teku bučno u Pločnicu. Krupne kapi kiše klize kladama, klokoću kolosijecima i krševima. Zaspale su ptice i cvijeće Selo spava, blago i psi i životinje. Sve spava. Samo s južnog brda vlastelinovih šuma fijuče vjetar, i ševar i šikara puca. Netko ide. Šulja se, provlači, dašće. Njegovo je lice u pomrčini, samo mu se oči crvene ko žeravke. Kad stane vjetar i on stane, naćuli ušesa i sluša, pa se lagano, lagano spusti i pritaji u brlogu kao da ga nema.

Budi se bolesna vučica u brlogu — proteže se i njuši.

— Čovjek!

— Negdje je u blizini čovjek!

Vučići poizdizali male vlažne njuške.

— Čovjek?

— Tako miriše čovjek!

Stišću se oko majke i šute. Tajac prolazi brlogom.

— Negdje se u blizini miče mahovina, nešto tapne, zaškrine nešto ko prsa, kao mjehovi, pa se opet smiri.

— On je jak?

— Na čitavom svijetu on je najjači!

Vučići okreću glave prema majci i zapanjeno je slušaju.

— Jednim bi nas udarcem sve oborio...

— Samo ljubav je jača od njega.

— Ljubav?

— A što je to ljubav?

Vučica ćuti, kako joj se ježi koža i udara bilo. Zubalo joj uhvatio grč i ne može da ga otvori.

— Ne mogu vam to reći.

— Juče me je metnuo na svoja prsa i sunčao se sa mnom — i ja ga se nisam ništa bojao. Zar je on samo po noći strašan?

— Zašto se mi njega bojimo? On hodi ko i mi, hrani se kao i mi, a kažeš nam, da nije kao mi i ostale životinje.

— Zašto se on zove čovjek?

Noć se njiše i diše i prokapljiva i tužna ko suza s neba šapuće nešto tajanstveno i žalosno.

I stara vučica zaboravlja da odgovara, pruža prednje noge i polaže na njih glavu i sluša. Sluša što pripovijeda noć.

* * *

Upravnik natoči čašu vinom. Zatim pridigne svijetlo nešto bolje i zagleda se u kazaljku sata. Sat je pokazivao jedanaestu. U šumi je bilo sve tiho i spokojno, samo gdjegdje moglo se čuti, kako zvone krupne kišne kapi među gustim krošnjama. I lavež pasa, koji se svako veče prikradao iza seoskih ograda, davno je izostao. Upravnik je prestao čitati. Smela ga je tolika tišina. Nikad, otkako se nalazi u vlastelinovoj službi, nije oćutio takove tišine i samoće. Toliku tišinu, da je osjećao potrebu da nešto reče, da čuje svoj sopstveni glas, da se potsjeti, da nije sam. Nije bio praznovjeran, nije se bojao duhova, ali mu je danas tako nekako oko srca, da bi najvolio nekud otići. Nikad još nije oćutio toliko praznine u ovoj sobi, u kojoj je živio njegov pretšasnik — o kojemu su mu pričali gotovo bajke. Upravnik bi i dalje mislio, ali se nenadano prenu.

— Za kućom se nešto srušilo.

Upravnik se vidljivo lecne! Možda mu se to samo pričinilo. Možda zato, što toliko razmišlja o tome. Ustane i pođe prema prozoru i lagano ga otškrine.

U šumi je međutim bilo tiho, potpuno tiho. Čula se samo Pločnica kako šumi nabujala od nagle kiše i potoka, koji su se slijevali u nju... Krošnje su mirovale i zrak je vonjao po svježim gljivama.

Nije to prvi put, da mu se dešavaju te stvari. Nakon mjesec dana kako se nalazio u službi dogodilo mu se, da u jutro nije mogao izaći iz kolibe. Pred vratima su bile navučene klade i balvani, koji su priječili svaki prohod. Te je noći bio kod njega i Arno s Minjočkom — i niko nije osjetio ni oćutio, da tko vuče klade i postavlja ih pred vrata do jutra, kad su morali prizvati težake, da im oslobode vrata. To se ponovilo više puta, no on nije svemu tome podavao veće važnosti. Shvaćao je to kao vrlo uspjelu šalu, koja mu se tek onda ogorčila, kad je jedno jutro ostao bez prozora na kolibici. Nikad on nije znao, kako i kad su nestali. Pseta nije držao, a ako ga je i nabavio, već mu je drugo jutro bilo razderano i ogrezlo u krvi. No kad bi ga i htio nabaviti, teško bi to išlo, jer se to isto dešavalo i u selu sa seoskim psima. Ljudi ih nađoše razderanih utroba i ispijene krvi.

Kad je to priopćio vlastelinu, ovaj je bio preneražen. No ni on kao da nije podavao tome neku naročitu važnost. Nije se sjećao, da bi se kad što slična dešavalo otkako je on ovdje.

Jedini, koji na ta pripovijedanja nije bio ravnodušan, bio je Arno. On je tvrdio, da to nije nikakva šala nego nečija proračunana zloba, osveta — i da bi svi, a naročito vlastelin, morali biti na oprezu.

On bi govorio:

— Duh ne ubija pasa i ne nosi klada i balvana. To je i djeci jasno.

— No, pa tko bi to mogao biti?

— Ja mislim, da je to Mor, sin prijašnjeg upravnika.

Vlastelin mahnu rukom:

— Bajke. Sve su to bajke. Gdje bi to stari upravnik dopustio? A drugo je, Mor je školovan čovjek. To je isključeno.

— Svi su se slagali s vlastelinom — samo je Šu postala od tog vremena nemirna i zamišljena.

Nije joj to nikako išlo iz glave.

Ta zar bi to zbilja bio Mor? Zar bi on to mogao činiti? Uza svu fantaziju — ona se ipak ne bi mogla riješiti te misli.

Upravnik zatvori prozor, dohvati knjigu da čita, da se riješi misli. I opet mu se pričini, da je netko bio pod prozorom. Prevrnulo je nekoliko listova — ali čitanje nije išlo. Zapali cigaretu i legne na krevet, da tako dočeka Arna. Arno je imao doći oko 11 sati. On češće dolazi k njemu, a njihovo je poznanstvo vrlo dugo. Još u vojsci imali su zajedno jednu ljubovcu, a poslije, kad je Arno prokartao svu očevu baštinu, postadoše nerazdruživi. Prolazili bi po svjetskim kartašnicama, gdje bi hvatali svoje žrtve, a u društvu bi se držali kao da jedan drugog ne pozna. Prošle su se godine uputili na francusku rivijeru, gdje su se upoznali s Minjočkom. Šu i ona bijahu zajedno, pa se tako i Šu našla u njihovu društvu. Za kratko vrijeme uspjelo je Arnu da se približi Šu, a njegova prirodna vještina osvajanja djelovala je i na staroga vlastelina, koji se nije mogao braniti, tako da je Šu jednog dana stavljena pred gotov čin: ili da primi, ili da odbije ruku mladog plemića.

Šu se branila, ali je otac bio uporan i takav je ostao. Držao je, da je to jedan momenat, da otrgne Šu od Mora, kojeg je i on doduše volio, ali nije mogao dopustiti, da mu postane zetom. Znao je, ako bude oklijevao, da će biti prekasno, zato je upotri-

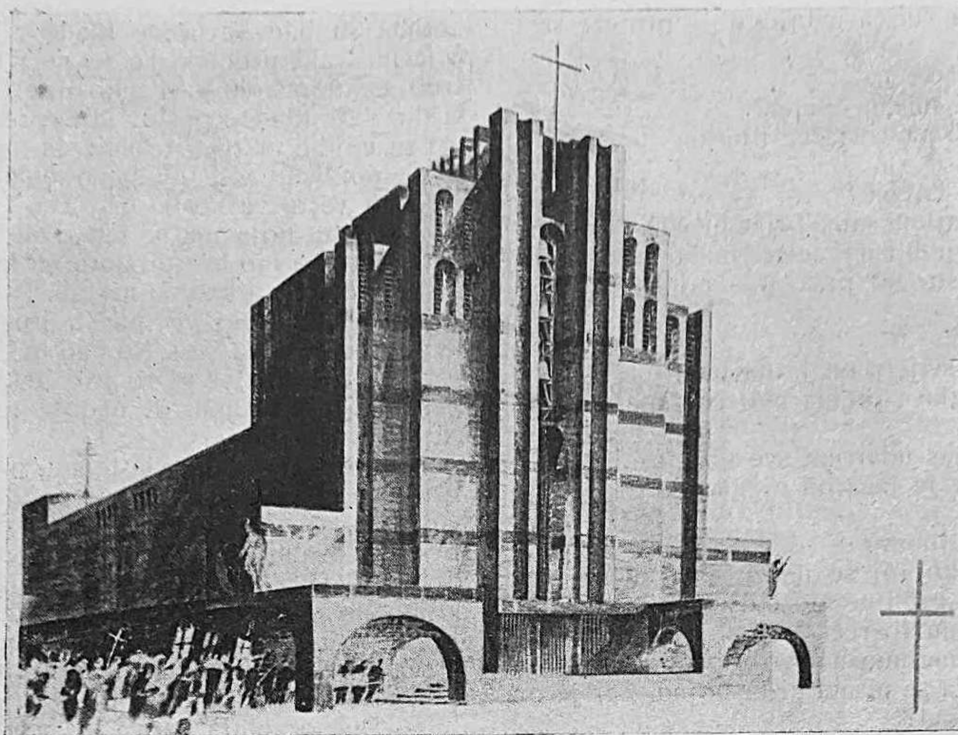

NATJEČAJ ZA OSNOVU RIMOKATOLIČKE KATEDRALE U BEOGRADU: PRVA NAGRADA.

jebio sav svoj autoritet, da uspije i da je što prije vjeri s Arnom. Arno je opet računao na miraz i izgubljene pozicije i vjerovao, da je to jedini logički izlaz. No prije je trebalo prodati neke vlastelinove šume, da se vrate dugovi i koji procenat zasluži.

Arno je računao s vlastelinovom dobrotom i sa svoticama. Ali je ubrzo uvidio, da ne će tako lako ići s vlastelinovom otpornošću, to više, što je vlastelin bio poznat kao konservativac, koji se vrlo teško odlučuje na kakve nove reforme i promjene. Uza svu spretnost, kojom je nastojao da uđe starom vlastelinu u volju, išlo je to vrlo polako, a rok prvih mjenica bio je skoro na domaku. Vlastelin je dobro znao, da Arno nema nikakvih posjeda; on mu je to sam priznao, ali nije znao, da je Arno i preko toga zadužen na kartama, a da kod toga ima i njegov novi upravnik dobar dio, te da postoji opasnost, da oba odu u zatvor. Zato je Arno nastojao, da pod svaku cijenu sklopi sam pogodbu s kojom tvrtkom, kod koje bi zaslužio svoj procenat i tako vratio dugove, da to stari vlastelin ne bi znao. U tu mu je svrhu imao poslužiti i novi upravnik, koji je imao djelovati na starog vlastelina, da pristane na Arnov prijedlog.

Upravnik je ležao i razmišljao još koje vrijeme, kad zakuca Arno.

Upravnik poskoči i otvori:

— Dugo te nema!

— Kako dugo, ta tek je jedanaest prošlo.

Upravnik se okrene:

— Jesi li dobro zatvorio vrata?

— Radi vukodlaka?

— Lagano je tebi biti u dvoru ravnodušan, ali dođi jednu noć ovamo, pa ćemo vidjeti tvoju ravnodušnost.

— Dakle imaš još kojekakve neprilike...

— Arno uze samokres sa stola, okrene ga i opali tri hica u strop.

— Zašto ne pucaš, kad šta čuješ?

— Pucam!

— Pa?

— Ništa! Ništa ne vidim. Kad istrčim pred kuću, sve je opet tiho i mirno kao da ništa i nije bilo. Prije mi je to bilo smiješno i naivno, danas mi već ide na živce...

Arno legne na krevet i zagleda se u strop, koji se još pušio od opaljenih hitaca.

Upravnik izvadi još jednu čašu.

— Dakle — što si uredio s tvrtkom?

Arno se podigne i osloni na ruke. Oči su mu bile velike i sjajne ko u vrućici.

— Oni pristaju, sasvim prirodno. Znaš i sam, kad ne bih bio prisiljen, nikad im uz ove uvjete ne bih prepustio šume, samo je stari vlastelin neraspoložen. I njemu se čini ta ponuda premalena. Rekao je, da bi najvolio da sam tu stvar uredi.

— Upravnik stade zamišljeno hodati sobom.

— Na koncu ćeš mu morati reći što je na stvari.

— Čini se tako. Ne znam, kako će to djelovati na Šu, kad za to sazna. Mjenice su već na domaku.

Arno se spusti na krevet i zamišljeno zagleda u daljinu.

— Jesi li ti šta razgovarao s njim?

— Ponudio sam mu, da procijenim šumu. Nekako teško ide. Čini se, da si ti premalo aktivan.

Arno mahnu rukom.

— Ne razumiješ ti taj gospodski duh.

Upravnik se ugrize za usnicu. Osjetio je, da se to tiče njega.

— A Šu?

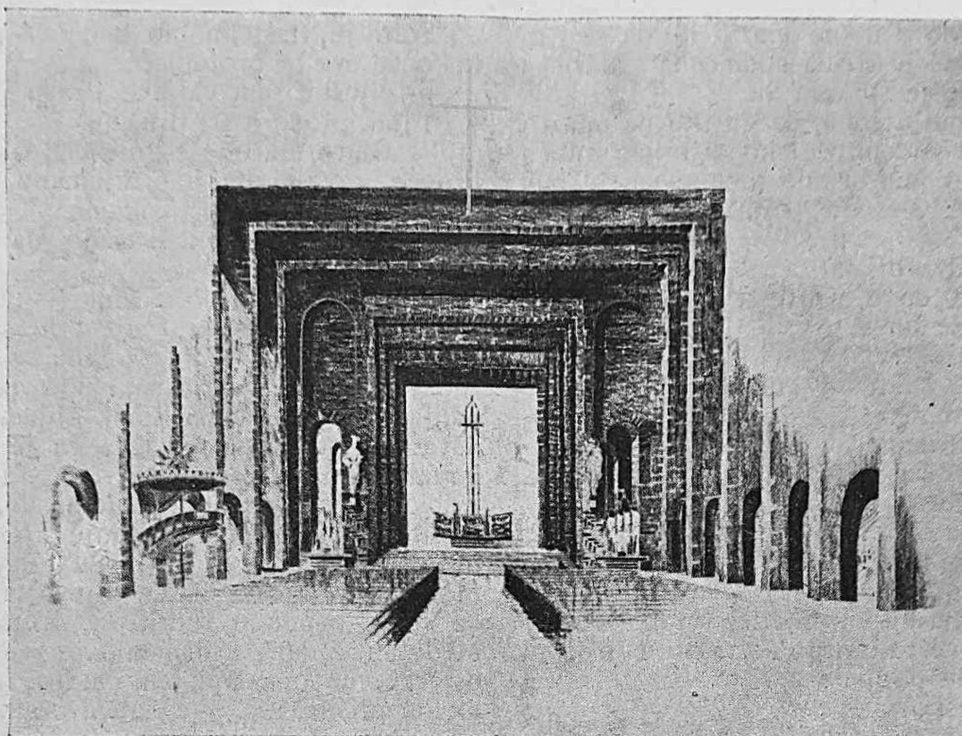

NATJEČAJ ZA OSNOVU RIMOKATOLIČKE KATEDRALE U BEOGRADU: PRVA NAGRADA (IZNUTRA).

— I ona je saglasna s ocem?

Upravnik se čudio.

Pa to je razumljivo za svakog, samo ne za tebe. I ti si jedan od onih, koji misle, da vlasteoske kćeri ne moraju ništa drugo znati osim Šopena, Lista, Griga i francuskih klasičnih romana.

— Dake iz svega ne će biti ništa.

Arno ustane i ispije na dušak čašu vina.

— Vidjet ćemo. Što nam drugo preostaje?

— A zar je trebalo uzimati predujam?

Arno se zamislio. Bio je vidljivo zabrinut i zbunjen. Uzimao je čašu za čašom i pio.

Upravnik je hodao gore i dolje.

— Ja sam mu razlagao, da je kvaliteta nizinskog hrasta podvržena svim mogućim bolestima — i da mu je cijena manja, nego što on misli.

— A ako stupi na snagu zakon o agrarnoj reformi?

— Onda smo izgubili i mi i on! To je bar jasno. Zato je ludo odgađati stvar!

Upravnik unese nove boce vina.

Arno nastavi, ali mu vino stade oduzimati govor.

— Tvrtka će doći, da pregleda sav materijal...

Upravnik zastade.

— A što će na to vlastelin?

— Pa — ništa! Zar on mora znati, zašto su došli?

— Toga nam nije trebalo.

— Bolje je i to, da smo uzeli predujam, nego da sjedimo oba u zatvoru.

Arno je bio crven i ljut.

Upravnik je to opazio, pa zapjeva neku njemačku pjesmicu...

— Zašto nije došla Minjočka?...

— Minjočka?

— Ona je đavo!

— Ona je vrag!

Arno se nasmija i red bijelih zubi zasja se ko alabaster.

— Divna je s boka...

— Ona je samo divna i ništa više...

— No što bi još htio?

— Arno dohvati čašu i tuga mu se prosu po licu. Oči mu planuše i čaša puna vina prsnu bučno o pleter upravnikove kolibice. Stakla se rasuše u tisuću komada.

Upravnik se još nije snašao od prvog uzbuđenja, kad puče staklo na prozoru vrh njegove glave i velika hrastova klada uleti u sobu, pade na stol i sve isprevrnu.

Nasta zaprepaštenje i panika.

Arno otrča u kut i tamo zastade uzbuđen bez misli.

I upravnik je najprije zastao, no zagrijan vinom, ubrzo se snašao, dohvatio pušku i istrčao pred kuću.

Oko kuće bijaše tišina. Krupne kapi kiše prokapljivahu u krošnjama, što se ponjihavahu u mraku na samokresu.

— Ništa nisi opazio?

— Ništa! Ko da je sam vrag!

Arno zakima značajno glavom.

Upravnik ga nije zadržavao. Pošao je s njim prema dvoru, da mu bude ljepše. Kad se vratio natrag u kolibicu, zastao je zaprepašten.

Na prozoru je bila postavljena stara vratnica, koju je skinuo, kad je došao ovamo.

Dugo je u noći slušao i prisluškivao, da što otkrije, ali ništa više nije čuo. Tek pred dan zaspi vrlo nemirno.

* * *

Kad je Arno ušao u dvor, opazio je, da se i tu nešto zbilo. Služinčad je trčala hodnicima i ulazila i izlazila u sobu gdje je spavala Šu.

Arno uđe oprezno u sobu, da ga tko ne opazi i osvježi se hladnom vodom. Polako otškrine vrata i na prstima pođe do Minjočkine sobe. Soba je bila prazna. Izlazeći iz sobe sretne je na hodniku blijedu i zbunjenu...

Minjočka je jedva disala:

— Gdje ste tako dugo, vlastelin je pitao za vas.

— Arnu klecnuše noge.

— Šu je pljuvala krv.

Arno je osjetio, kako mu ruke postaju hladne i duge...

Stajao je satrt i nemoćan.

— To su tako čudne stvari, što se u zadnje vrijeme dešavaju u dvoru.

— Ja sam upozorio vlastelina...

— Ali molim vas, tko sad u to vjeruje? Zar vam to sve ne izgleda ko bajka?

Vidjela je, ona tvrdi — i sobarica tvrdi, — da je vidjela na prozoru nešto užasno i strašno. I to ju je tako uzrujalo, da je pljunula krv.

— Kad se to desilo?

— Pred jedan sat. Svi smo već pozaspali, samo je Šu čitala u krevetu.

Arno se zamislio. Nije mu to išlo iz glave.

Minjočka pođe u svoju sobu.

Kad je Arno ušao u sobu, gdje je ležala Šu, stari mu vlastelin dade rukom znak da izađe.

— Vidio je samo boju njena lica — ono je bilo prozirno — bijelo i žuto kao stearin.

XV.

Šu je baš te noći bila budna dulje no obično. Htjela je da dovrši čitanje Dodeovih zapisaka, koje je dobila na poklon od oca za imendan. Krošnje su poigravale i greble po zidovima sa sjeverne strane dvorca. Zavjese su poigravale na lakom povjetarcu kraj otvorenog prozora i tek dobar sluh mogao je čuti u alejama, kako netko hoda i pijesak škripi pod nepoznatim teretom. Šu se višeputa pričinilo, kao da se nešto suče uza zid prema njezinu prozoru, no ona se nije na to osvrtala... Čas iza toga došlo je ono. Tako nenadano, da nije imala vremena, premda misli, da zadrži išta od toga u svojoj svijesti. Zavjese su se stale razdvajati polako, tako polako kao u snu, a opet tako brzo i jezivo, da nije dospjela da koga pozove, da vikne ili da pobjegne. Kriknula je, krv joj je sunula u glavu. Ništa se više nije sjećala. Sobarica, koja je ušla na njen krik u sobu, pobjegla je bez glave i stala vikati i dozivati na prozoru.

Zavjese se za to vrijeme opet zatvoriše i stadoše poigravati na vjetru, kao da ništa nije ni bilo. Čulo se, kako je nešto bubnulo o tlo ispod prozora, zastenjalo i nestalo nekuda prema šumi.

Kad je Šu došla k sebi, osjetila je slan okus krvi u ustima.

Otac je stajao kraj nje blijed i zbunjen i lagano joj otirao krv, koja bi joj od časa do časa navirala.

Sobarica je pripovijedala prestrašenoj služinčadi.

Stari je vlastelin bio kao bez glave, nije znao kako da sve to protumači.

— Njušku sam vidjela! Pravu vučju njušku!

Tajac prođe kroz družinu.

— Glava mu bijaše golema, crna kao od tučene bronce, a oči sjajne kao dijamanti.

Sobarica prekri oči rukama.

— A disao je tako snažno, da je sve podrhtavalo u sobi...

Kad je došao Arno iz šume — Šu je već spavala. Vlastelin je sjedio kraj nje vrlo satrt i zamišljen. Razmišljao je o svemu, što mu se dogodilo u ovo zadnje vrijeme. Sjetio se i upravnikova pripovijedanja o događajima u šumi, kojemu nije prije podavao nikakve važnosti. Sve ga je to tako zbunilo i ražalostilo. Naročito kćerino stanje. Sad je tek uvidio, da se prevario, kad je mislio, da će Morovim otpustom biti riješeno pitanje njezine ljubavi. On nije nikad vjerovao, da bi Šu toliko mogla ljubiti Mora, ali se tješio, da će to sve vremenom proći i da će se napokon smiriti sa svojom sudbinom... Međutim iz dana u dan bilo je sve obratno. On je osjećao, da ona trpi, ali mu to radi odgoja nije mogla predbaciti, nije imala toliko snage, da se odupre njegovoj volji — i da bude, kako ona želi. Ona je voljela i trpjeti i pregarati nego da to učini. I sam je rad toga mnogo trpio i stradao, a to je bilo uzrokom, da se i protiv svoje naravi bacio na izvođenje upravnikovih reforma u ekonomiji, samo da apsorbiran intenzivnim radom zaboravi na to. Ma da je bio od naravi proračunan i škrt, nije štedio novaca ni radnika, i sam je forsirao rad. I ako se Arno vladao pred njim potpuno korektno, bio mu je dobro poznat odnos prema Minjočki. Bojao se samo, da Šu za to ne sazna. Ipak, uza svu pažnju, nije se moglo to dugo pred njom skriti. Ona je za sve znala, ali joj odgoj nije dopuštao, da o takvim stvarima govori ocu, bojeći se, da ga sama ne ražalosti i rastuži. Podnosila je strpljivo, krijući pred ocem i Arnom svoj pravi osjećaj.

Umor se prostro po sobi. Svjetiljka povrh kamina stade umirati polako ko sjenka. Tužne žute boje padoše po krevetu i zidovima.

Stari se vlastelin trgnu iz misli i brzo pristupi krevetu...

Sat je izbijao 2 sata po ponoći.

Šu je ležala i gledala u strop. Pogled joj je odavao studen, koja prožima kosti.

— Želiš li štogod, Šu?

Šu upravi pogled prema ocu.

Vlastelin zadrhta i ponikne duboko očima. Oćutio je, kako se u njemu nešto kida i krvari ko živa rana. Dohvati nemoćno stolac i zaplače tiho i gorko.

— Kćeri moja, mala kćeri moja!...

Niz toplih suza prosu se preko starčeva lica...

— Oče, pripovijedaj mi nešto. Ovdje je tako strašno, kad se ne čuje čovječji glas.

Vlastelin je plakao...

— Da, ovdje je tako pusto i tuđe...

Djevojčine se zjenice raširiše ko ruže u zoru.

— Ti si ljubio našu majku oče, zar ne?

— Vlastelin podigne glavu i značajno je pogleda...

— Kakvo je to pitanje, Šu?

— Vidiš, oče, takve mi smiješne misli dolaze već dugo na pamet. A tebi je čudno, kad te tako pitam?

Vlastelin je šutio. Nije znao, što da joj odgovori.

— Tebi je žao što sam obolila, ja sam sretna. Vidiš, kako je i to čudna stvar. Baš kao i ona prva.

Vlastelin je uhvati za ruku. No ona je ostala hladna.

— Ti misliš, da sam u vrućici? O, ne! Ja govorim potpuno pri svijesti.

Ti si htio da pođem za Arna, a znao si da volim drugoga. Sada ne ću poći ni za jednoga. Biti ću samo tvoja. Samo tvoja ću biti. Kao kad sam bila mala, kad si me učio hoditi.

Šu mu uhvati ruku i uzbuđeno je poljubi.

Vlastelina obasuše suze...

— Sjećaš li se, kako mi je Mor donosio cvijeće, i kako je bio spretan? On je bio tako dobar i mio. Tako privržen, ko pas. Pa ipak sam ja bila s njim zla. Ne. Ti misliš, da si samo ti bio nepravedan prema njemu. Ja sam bila više. Ja sam ga najviše ljubila i najviše mu zla učinila. Nikad mu nisam pokazala, da ga ljubim. Nikad nisam bila prema njemu — nježna — ni toliko, koliko prema najindiferentnijem čovjeku, kojeg bi srela na putu. Nisam to mogla. Ne znam zašto. Ne znam ni danas zašto sam bila takva, ma da sam ga ljubila kao nikog na ovom svijetu...

Vlastelin je uze ljubiti i milovati, da se primiri. Bojao se da joj toliko uzbuđenje ne bi naškodilo.

Već je i zora ušla u sobu, kad je ponovno zaspala.

* * *

O podne je došao liječnik i ustanovio jači proces na lijevoj strani pluća.

Vlastelin je bio utučen.

— Molim Vas, zar zadnji put nije bilo još ništa?

Liječnik je slegnuo ramenima.

— Uvjeravam vas, da još nije bilo ništa! Najbolje će biti, da odmah pođete u Davos.

Dok se štropot doktorove kočije gubio na cesti, vlastelin je ostao skamenjen i sam. On je znao da je stanje ozbiljno, ali da će biti takovo, tomu se ni u snu ne bi nadao. Pošao je turobnim, teškim korakom prema njezinoj sobi.

Zavjese su bile spuštene do tla, na kojemu su poigravale ko krila neke velike bijele ptice. Šu je bila dobro upućena u svoje stanje, ali joj se na licu nije opažala ni najmanja zabuna. Naprotiv bila je vrlo mirna i sabrana.

Vlastelin pristupi krevetu:

— Šu, ti si sporazumna...

Šu zaklopi oči ko dva topla potočna cvijeta...

— Da, samo da to bude što prije.

Vlastelin se okrene, baci još jedan pogled po sobi i svim stvarima u njoj, kao da se posljednji put od njih oprašta, i pođe u radni kabinet.

Posvršavao je neke najvažnije stvari i uredio sve što je potrebno za put.

Podveče izađe da se prođe i malo razonodi.

Išao je cestom pod brdo u dolinu, gdje su radnici prekapali livade. I nehotice mu dođe na pamet pitanje: Za koga sve to? Za koga sva ta reforma s ciljem obogaćenja? Za njega? Nema li on svega na pretek? Ili za nju? Što će njoj bogatstvo? To ga još jače rastuži, pa okrene putem na drugu stranu prema staroj, sumornoj šumi, koja je gorjela u ranim večernjim bojama. Iz livada i vinograda dopirala je pjesma zričaka i miris rane jeseni, koja se ko šapat dozrelih usana širila krošnjama drveća i naličjem dozreloga voća i otave. Uza svu ljepotu prirode ostade ovaj put potpuno tup, tud samom sebi — hladan bez osjećaja. Išao je nogu pred nogu.

Došavši uveče kući, dade prenijeti svoj krevet u sobu, gdje je spavala Šu. Strepio je, da joj se opet što ne dogodi.

Šu se dobro osjećala. Naročito ju razveselila očeva ideja, da bude uz nju cijelu noć. Ali vlastelin, kao da je prvi put u životu osjetio, da ima dijete. Kao neku slast i strah pred nečim, što je moćnije i jače od njegove ljubavi. Osjetio je bliskost smrti i svu veličinu njezinu. A koliko i koliko nježnosti i pažnje mogao je posvetiti i djetetu i sebi već davno prije! Zar mu je smrt to morala otkriti? Zar bi se on prije sjetio, da bude prema njoj pažljiv i nježan i da pokori svoje nazore njenim čuvstvima?

— Oče, prenu se Šu, vidljivo vesela i dobre volje, komu ćeš prepustiti upravu imanja dok mi odemo u Švicarsku?

Vlastelin je poljubi u čelo i blago prođe rukom preko kose...

— Onomu, koga ti misliš!

Šu se zagrozi malim prstićem.

— Oče, ti si zločest... Ja ništa naročito nisam mislila.

— Ni ja!... Ali tvoja misao o Moru veoma mi se sviđa...

Šu naškubi usne.

— Svakako je i to bolje...

Vlastelin se osmijehnu.

— Ne bolje, nego će tako biti! Mor i njegov otac opet će upravljati našim imanjima.

Na licu djevojčinu zasja plamičak zadovoljstva.

Noć, koja se spuštala sa sjevernih krila starog vlastelinskog dvora, bila je danas spokojna i vedra ko duša na smiraju.

* * *

Vlastelin se probudio vrlo rano.

U dvoru je već čekala komisija od tri člana, koja je došla da procijeni vrijednost šume, koju je vlastelin nakanio da proda. Vlastelin ih primi vrlo ljubazno i uvede u radni kabinet. Predsjednik komisije, stariji pogrbljeni gospodin, izradio je cijeli nacrt za eksploataciju rada, koji je sad iznio pred vlastelina. Vlastelin ga je saslušao sa zanimanjem, a kad je izjavio, da radi obiteljskih prilika ne može i ne će u tako zamašne poslove i spekulacije, nasta opća zabuna.

Jedan od članova izvadi potvrde od tvrtke, iz kojih se razabralo, da su u ime tog posla u tri navrata podignute veće svote novca.

Vlastelin se uzbudi, krv mu udari u obraze, ali se suspregne.

— Ja nisam nikakav novac podigao, a niti sam komu dao za to vlast.

— Novac je podignut na vaše ime, a podigao ga mladi vlastelin.

NATJEČAJ ZA OSNOVU R.-K. KATEDRALE U BEOGRADU: DRUGA NAGRADA.

— Arno!?

— On je imao neke pismene potvrde s vašim potpisom . . .

Vlastelin se okrene i dohvati zvonce sa stola . . . Uđe poslužnik.

— Recite g. Arnu da odmah dođe u moj kabinet! Poslužnik se udalji, ali se za kratko vrijeme vrati.

— Gospodin je naglo otputovao.

Komisija se značajno pogleda.

— Otputovao?

Kad je služnik izašao, nasta opća tišina. Vlastelin se grizao za usne, da zadrži razbor i hladnokrvnost, ali mu se vidjelo na očima, da je vrlo uzbuđen. Hodao je zamišljeno po sobi — a onda se okrenu i progovori mirnim glasom:

— Kad je tako, onda ću ja podmiriti predujam, koji ste isplatili mladom vlastelinu, a u šume ne ću dirati.

— Kad je komisija izašla, prekri vlastelin lice dlanovima. Pred njim na zidu stajala je slika njegove pokojne supruge. Ali se ovaj put ona gibala i usne joj se micale. Vlastelin je to osjećao. Kako se nadimlju grudi i zjenice šire i postaju velike i začuđene! Ruke joj postadoše duge, prozirne i tanke ko štapčice u ljiljana pred smrt.

— Što ona to govori? Njezin je govor nestvaran, samotan. On ga osjeća. Osjeća, kako ga boli . . . A njezin je govor milovanje, spokojno prolaženje kroz intimu večernjih soba. Kad boje u depresijama gasnu i umiru. Ona je tu. U jednom atomu zraka. On je ćuti, kako mu šapće. Ona se smije. Tako ona prolazi. Prolazi ko ovaj dan iznad dvorca. Čas pun sunca, čas opet sjena i tišine. U svim nijansama boli i radosti. Tako prolazi sjena njezina, dah njezin. A on je tu sam i ne može ništa da dokuči, da joj išta rekne, da joj bude bliz.

Sjedio jé dugo i tupo osluškujući svoje vlastite misli.

I podne je već bilo, kad ga je prenula buka, koja je dolazila s dvorišta. Tih i strven ušao je novi upravnik i dvaput se poklonio pred njim. Ali ga on nije zamijetio. Sjedio je jednako i tupo i zamišljeno. Kad je upravnik vidio, da se starac ne miče, pristupi k njemu i lako ga dirne rukom.

— Gospodine, svi su kanali zatrpani . . .

— Starac se prene kao iz sna — i začuđen pogleda upravnika.

— Kako zatrpani? — Vlastelin ga nije shvaćao.

— Sve, što smo juče iskopali s livada, noćas je netko zatrpao. Morali smo — prekinuti posao.

Vlastelin je otvorio oči, a potom ih opet zatvori. Dvije sjenke tuge zatitraše mu vrh širokog čela. Potom se okrene i doda posve tihim glasom:

— Kad je tako, otpustite radnike, a vama ću dati plaću za mjesec dana unaprijed . . . Možete otići!

Upravnik je slegnuo ramenima i izašao.

— Vlastelin je ostao i dalje u kabinetu i nije izlazio. Radnici su spremali stvari i razgovarali bučno o zadnjem događaju odlazeći cestom prema gradu.

Spuštala se prva rana večer. Barokni je dvorac stao umirati u bojama. Šu je ležala i čekala oca. Kad je napokon ušao, stadoše nenadano šumoriti jaseni i jablanovi poput zagušenih, potopljenih zvonova, u dvorištu je prolazila po koja sluškinja, poslije se i to smirilo.

— Svi su već otišli?

Šu otvori velike plahe oči.

— Svi su otišli — i mi ćemo sutra za njima.

Šu je obujmila jednim pogledom cijelu starčevu pojavu i tiho se prepustila sudbini.

Vlastelin otvori prozor i zagleda se još jednom u dolinu, koja je umirala u posljednjim sunčevim bojama . . .

NATJEČAJ ZA OSNOVU R.-K. KATEDRALE U BEOGRADU: TREĆA NAGRADA.

IV. FINALE

XVI.

A Mor?

Mor čuči negdje na panju među lišćem i mahovinom. Sluša, kako ga netko zove, ali on već ništa ne razumije. Kad ga pomiluje grančica, zazriči zričak na rutavim mu prsima — on im ne zna ništa reći. Spusti se — i ide četveronoške kroz travu i suza za suzom runi mu se niz lice na lišće, na zemlju ispod njega.

Samo katkad, ali to je tako rijetko, sjeti se on, da je bio nekad čovjek — i onda se prikrade kroz šibike i ševare na kraj šume — i u predvečerje, kad tonu zvijezde za oblacima iza horizonta — sjedne na panj na rubu šume i gleda na cestu — i put; kao da čeka nekoga da mu se vrati!

Ko će se to njemu vratiti!?...

Biva to samo onda, kad pupaju šume i vrući se vjetrovi prosiplju s južnih proplanaka — i opet, kad zažute i zašume vjetrovi i lišće se stane spuštati s brda i dolina zasipajući putove i prosjeke! Svakog proljeća i svake jeseni.

Onda on osjeti nešto bolno, lijepo, grudi mu se napune zanosom i pjesmom, a kad pokušava da zapjeva i uvidi, da je već sve zaboravio — spusti se nujan i žalostan na četiri noge i ode daleko u šumu.

Te dane prilaze mu ptice, sjedaju mu na ruke i ramena i pjevaju mu, samo da ga razvesele...

Ali njega ne može više niko razveseliti!...

U noć se zavuče u brloge i sluša zvijezde kako tinjaju na površini krošnja. Tad mu se pričinja, da bi mogao opet govoriti, smijati se i osjećati ko čovjek. A kad ustane i pokuša, bude još žalosniji, još umorniji, jer ne zna! Sve je zaboravio!... Duboka neka tuga zamrači mu i zgusne krv, žile mu se napune otrovom i bijesom. Šulja se tada oko sela i pojata i sasvim — sasvim zaboravlja, da je čovjek.

Pomuti sve vode po izvorima.

Sruši sva gnijezda sa drveća.

Zubalom razdire seoska pseta i telad.

A ljudi znaju to vrijeme i bježe od šume i livada pokraj Pločnice.

Kroz noć leži u svom brlogu — hrani se šumskim medom, prijesnim mesom i ptičjim jajima. Kroz dan opet prisluškuje suncu nad krošnjama, a kad se prikradu prve sutonove sjenke iz dolina, zaplave se ceste što vode u sela, budi se — i ustaje.

Sjedne na panj, podvije noge i zagleda se u sunce, kako tone iza vlastelinovih brda...

Nešto mu se uzburka u rutavim prsima, skoči, ali se, ubrzo, spusti i pođe četveronoške, da hoda... On misli, da tako mora ići.

A kad se sasvim zamrači i tjeskobe puna bude šuma i svi putovi, što vode kroz nju, šulja se polako po njoj i razgovara s deblima i životinjama, a one prilaze k njemu, igraju se s njim i rugaju mu se... On im to dopušta. Dopušta, dok ga je volja, dok se u mozgu nešto ne zgusne i zamrači, a žile krupne nabreknu, stanu udarati ko bilo u tišini šume. Onda se one povuku od njega, uklanjaju mu se i boje ga se vrlo...

Dugo, dugo — Bog zna kako je već dugo ovdje! To ne zna nitko. — Ni on sam to ne zna!... Samo u proljeće i jesen sjeća se nečeg. Sjeća se svega, ali i to je nejasno. Osjeća to više kao neku bol — a ne kao realnu spoznaju o sebi.

A Šu?...

Kad će se ona vratiti?

Ona je otputovala daleko, daleko u jednu lijepu romantičnu zemlju i dugo se već ne vraća...

Zar je već i ona zaboravila na Mora — i njegove oči, koje su bile uvijek velike i nujne?

Tko da to zna?...

Preko šume prolaze bure i vjetrovi, stare grane opadaju, suše se. Nagnuo se brijest nad Pločnicom — još malo — pa će se sasvim prelomiti — pasti.

Otselio se vuk i poginuo jedne zime u snijegu. Ptice se izmijenile, otselile, odletjele; sve se promijenilo. Niču nove grančice — nova debla i šikare. Po dvorcu se penje mahovina i zaborav.

Samo se on ne mijenja! On ostaje uvijek isti!...

Kad u jesenska predvečerja utonu oblaci iza brda — i zvijezde zaplaču na pustom tajanstvenom obzoru, on pridigne oči i tad se sjeti Nje... Tiho se prikrade do panja na kraju šume, zgrada na njemu i zagleda se tužan u cestu u daljini. No Šu se ne vraća!...

A on je čeka svako predvečerje, svako predvečerje sluša kako pada lišće u krošnjama i uji vjetar kroz gole puste grane.

A kad vidi — i vidi, da se ne vraća, — spušta se, opet, nujan sa panja i otpuže četveronoške u šumu.

— Možda bi se Mor sjetio svega da ona dođe?...

— Možda bi pošao opet kao čovjek — kako se ide?... Možda bi se dosjetio?

Ali Nje nema, Ona je davno mrtva.

On toga ne zna, dane već i stoljeća.

Čuči zguren i gladan negdje, na panju. Lišće ga zasipa — zasipa tiho — tihano, da se jedva čuje. Već je pun lišća žutog i crvenoga — samo mu se glava crni i miruje ko tuga.

Kad ga pomiluje po koja grančica, zapjeva mu kukčić na rutavim prsima — prene se oda sna i pogleda na cestu. Odonud dotrče djeca i pastiri mu mahnu rukama i štapovima; zovu ga k sebi, — ali ih on ne razumije.

On misli, da ga oni tjeraju, da mu se groze — pa se tiho spusti pokraj panja — i ode četveronoške u šumu. A suza za suzom, čista ko biser, sklize mu se niz lice i pada na lišće i zemlju ispod njega.

MARIJA HERVAČIĆ:

S R E Ć A

Ona je koracala poluzatvorenih zjenica i nije ni zapažala da silazi sa staze u dubljinu šume, u zelenkastu rasvjetu bez sjena, gdje diše šutljivo drveće i trepti listićima kao što drhću trepavice na zamišljenom licu.

Duša je njena iskala tišinu i smirena osvjetljenja.

Netko je rekao da je sretan, uopće »sretan u životu«, a ona se vrlo začudila, što se o tom može da govori upravo onako mirno i prosto, kao kad se veli: ja sam sit. Zapitao je i nju, je li srećna? Bilo je to izrečeno tako dječji naivno, da je nije mogla pozlijediti nedelikatnost pitanja. Odvratila je banalnom rečenicom kako se odgovara djeci, kad ih se hoće da ušutka — i otišla je za poslom; ali se uznemirila.

A sad je nemir svoj donijela u tišinu šume. Sjeća se jedne svoje dječje igre. U čašu vode kapnula bi gustu kapljicu tinte i posmatrala kako crna kuglica pada na dno, a iznad nje se naduvaju spiralni oblačci i zamućuju bistru tekućinu. Tako je u njenu tupu spokojnost prodrlo pitanje o sreći i zavitlalo crne kolute svijesnosti, da je ona mrtva. Navršila je dvadeset i četiri godine, što je značilo biti mlad, ali ona je znala, da je ostarjela i umrla. A umrla je onda, kad se razbila njena skupocjena igračka: sreća. Da! sreća je fina umjetnička radnja u ruci djeteta — —

Ona je »Njega« obdarila svojom srećom; jer radost je darivati onoga, koga ljubi duša — jer je raskoš osiromašiti za onoga, koga duša ljubi — i jer je slatko trpjeti rad njega — —

A on se poigrao s njenom srećom i kad se zasitio razbio je dragocjenu igračku, da vidi od česa je sadjelana; ali kad nije našao drugo do svijetlih rbina, bacio ih je srdito na cestu kud prolazi svijet. I ugaziše ljudi krhotine njene sreće.

Onda je ona umrla.

*

Ona je obukla mrtvačke haljine i sašla u zelene šumske dubine, kamo ne prodire jarka svjetlost i gdje nema sjena. I uporno je tražila Istinu. Samo mrtvaci traže Istinu, jer je u Njoj uskrsnuće, a duša čezne za uskrisenjem.

— U pomoć! U pomoć! — zazivao je netko u šumi. Ona se trznula i zastala, ali tad se potsjetila, da je mrtva i da umrli ne mogu pomoći živima. I pošla je svojim putem. No ponovio se zov za pomoć, krik bolan i očajan, kome ne može da odoli duša. Ona je zaboravila da je mrtva i jurnula je za njim. I našla je čovjeka na izdisaju; tad je pobrzala na izvor žive vode, zahitila ju šakom i donijela umirućemu. Samo je nekoliko kapi srknuo čovjek i već je život prostrujio njegovim tijelom.

»Kako je malo žive vode dostatno čovjeku« pomislila je ona i osmjehnula se srcem. I čim se osmjehnula spoznala je, da je ona našla Istinu onda, kad se odazvala zovu za pomoć i da se osmjehuje svojoj duši, koja ju je tražila negdje daleko; jer je s tuge bila zaslijepljena. A Istina je u čovjeku. To je čežnja za dobrotom u Gospodinu; tko je slijedi, taj je sretan.

Samo slabi treba da umru poput nje, pa da upoznaju božansku, istinitu sreću.

Ne! Sreća nije umjetnina u ruci ludog djeteta, koja se može oteti i razbiti. Sreća je vječita, živa voda Istine sa koje se smije crpsti neograničeno.

*

Ona je sjela kraj izvora žive vode i zaimala je rukama, da je dijeli žednima. Ali ljudi su na nju pogledali strašljivo. Tad se ona sjetila, da je zaogrnuta u mrtvačko velo. I skupila je nježno tkivo u mekane nabore haljine i osmjehnula se dušom.

O, ne plašite se ljudi putnici! Ne vidite li, da sam odjevena u bijelu haljinu katehumena?

Zagledajte se u moje oči! Ne sja li u njima spoznaja Istine? A ta je besmrtna.

O, ne plašite se ljudi putnici! Srčite srk žive vode i ne marite za to, što vam je pruža sud od lomne prašine zemaljske — — jer tko se napije vode sa vrela Istine »imat će Život u sebi«.

FRA OTON KNEZOVIĆ:

JERIHONSKA RUŽA

Hladni su zimski dani. Sva je priroda sumorna, tužna i mrka. Nigdje traga života. Kiša pada i pada. Hladna je i mrzla, da ti prodire u kosti. Gusti i sivi oblaci dižu se od zemlje do neba. Kao da su debeli nekoliko hiljada kilometara. Ta neprestano iz njih pada i curi. Nigdje ma samo i komadić vedrine ili sunca. Pada dan i noć. Dosadno dozlaboga. Monotonija ubija dušu i polet. Jedva razlikuješ dan od noći. Ne možeš izići van, da se prošetaš i da razbiješ tugu. Tek kroz prozor vidiš izokolna brda sa bijelim vrhuncima. Mrke stijene, crne drače i rasijana stabla, kao ruševine divljih vihora i bučnih orkana. Pa i to sve tužno, crno i sumorno radi neprestane kiše, koja sipi i sipi, kao da nebo plače. Monotoniju padanja prekine katkada zviždukl bure i grmljavina oluje. Vani huči kao šum valova, razliježu se brda i doline, a prozori se tresu, kao da se kuća poljuljala iz temelja. Tada kiša saspe kao iz kabla, siplje krupa kao orasi, sva se okolica pretvorila u jezero. Huče potočine niza strme strane, valjaju drvlje i kamenje. Prolomi se oblaka opet zatvoriše, a kiša opet pada. Pada danas, sutra, danas, sutra, eto već mjesec dana. Nigdje ni živa stvora. Sve se zavuklo.

U hladnim i dugim hodnicima staroga manastira bruji čudna pjesma iz dubine ljudskih duša. Trnci te prolaze i u čudu se pitaš: šta je to, sveti Bože, u ovo doba? Ili su to dusi ili noćna bića? Bruji pjesma, bruji, glasovi dolaze kao iz dalekih dubina. Zatvoren samostan, zatvoreni prozori na hodnicima radi nevremena, pa što bliže, to jače pjesma odliježe.

Potresan prizor. Duboko te dira u dušu. Ne možeš ga nikada zaboraviti. Tako je odlučan u ljudskome životu. Imaš pred sobom zbor od trideset ljudi. Obučeni su u pokorničko odijelo, opasani konopom, pobrijenih glava i u sandalama. Ima ih mladih kao kap, ima ih opet u muževnoj snazi; jedva je koji prevalio četrdesetu godinu života. Svi su ozbiljni i dostojanstveni u svojoj priprostitosti i poniznosti. Gotovo i ne sliče smrtnicima, a ona mlada braća čine se kao anđeoska lica. Ne lica krvi i mesa, nego osobite blagosti, sreće i miline, koja te prenosi u više sfere. Razborito trapljenje i stega i slatki dah molitve, daju im konture svetačkih lica.

Ta čudna četa crnih redovnika stupa tiho i dostojanstveno samostanskim trijemovima i naizmjenice moli potresne psalme »Miserere mei Deus...« »De profundis clamavi ad te Domine...« Razdijeljeni u dva reda pjevaju strofu po strofu, a to skladno i veličanstveno psalmeđanje mami ti suzu radosnicu, mami ti duboke uzdahe, koji ti potresaju cijelim bićem. Iz početka te srsi prolaze, kosa ti se ježi, a onda te prožme čudna slast, osobita sjeta i milina, nutarnja sreća i zadovoljstvo obuzima ti biće, i hvališ Gospoda, što možeš prebivati u šatorima njegovim.

Okupila se četa oko žrtvenika Božjega, svi pali ničice, duboko se klanjaju Kristu Isusu i mole, kako ih je naučio serafinski otac sv. Franjo: »Klanjamo ti se, Gospodine Isuse Kriste, ovdje i u svim crkvama na čitavome svijetu, jer si po svom svetom križu svijet otkupio...«

»Ovoliki broj ozbiljnih ljudi i po službi i po dobi, kaže nam, da smo se sastali, da izvršimo velik posao, da izvedemo veliko djelo. Sastali smo se ovdje u samoći i tišini, daleko od buke i vreve svijeta. Ostavili smo i svoj svagdanji posao, da svu brigu posvetimo samima sebi, da uđemo u svoju unutarnjost, da se saberemo od dnevne rastresenosti, da razgovaramo posve povjerljivo s Bogom, da vidimo, u kakvu se stanju nalazi naša duša. Sastali smo se, da kroz osam dana ispitujemo svoju savjest, da prodremo u najskrovitije zakutke njene, t. j. da učinimo Ekscercicije ili duhovne vježbe. Ekscercicije čine danas nesamo duhovnici, nego i svjetovnici, u prvome redu javni radnici na katoličkome polju. Zašto? Zato, jer Ekscercicije moraju da izliječe sve rane naše duše, da nas vrate na pravu stazu života, ako smo s nje skrenuli, da uspostave normalan odnošaj između nas i našega Boga — ako bi po nesreći bio poremećen — i da nam dadu veliki zamah u radu za slavu Božju, za dobrobit čovječanstva, za posvećenje naše i našega naroda... Jer se za tako važan posao traži osobita pomoć Božja, zamolimo rasvijetljenje Duha Svetoga«.

Takvim riječima progovori sakupljenoj braći vođ duhovnih vježba. Čovjek četrdesetih godina, srednjega i krepka stasa, sprijeda ogoljele glave, žuto-zelenih očiju, krupnih obrva i busatih brkova. Čovjek neobična pamćenja, opsežna obrazovanja u teologiji i historiji, široka duševnog horizonta, blage ćudi i slatke riječi, čovjek srca i plemenita osjećaja, pripravan svakome na uslugu — dobar čovjek.

Orgulje bruje, a zbor od trideset redovnika pjeva svečani »Veni Creator Spiritus.« Glasovi crnih kaluđera lome se i miješaju sa bučnim tonovima razigranih orgulja. Hvataju te u duši neka čudna i slatka raspoloženja, mame ti suze radosnice. Diviš se sili i veličini Božjoj, diviš se anđeoskoj glazbi, koja te diže u sfere vječnosti. Zamnješe akordi orgulja, a melodija titra i titra, dok se ne izgubi u visinama daleke vječnosti.

Jedva da su orgulje zamuknule, opet se ori samostanskim hodnicima pokornički Miserere i De profundis. Razliježu se gotovo cijeli dan i duboko u noć. Prekidaju ih čitanje, predavanje i razmatranje o dubokim tajnama kršćanstva, o vječnim istinama.

»Braćo moja, bit franjevačkoga reda jest ljubav prema Kristu, a ta ide za što savršenijim izjednačenjem sa cijelom njegovom ličnošću. Franjevačka askeza ima zadaću, da odgaja najvjernije i najsavršenije nasljedovanje Krista pobijajući sve, što bi moglo ovu sličnost s Kristom ubiti ili zapriječiti, a s druge strane pružajući franjevačkoj duši sve, što to bezuvjetno nasljedovanje Krista promiče i sagrađuje.

Franjevačka askeza počinje u sv. Damjanu, koji je »*aurora vitae franciscanae*«, ali dosiže svoj vrhunac na Alverniji. U sv. Damjanu prekida franjevac s grijehom, sa svijetom i sa samim sobom. Iz ljubavi prema Kristu penje se on sa serafinskim ocem na Alverniju i gleda bezdan, od koga nitko nije siguran. Zato on razmatra o smrti, sudu, grijehu, paklu i svojim svetim zavjetima.

Tek na Alverniji uči franjevac pravu sliku franjevačkoga Krista da poznaje, razumije, ljubi i ostvaruje. Duša, koja se oslobodila grijeha, strasti, svijeta i vlastitoga ja, biva ovdje ranjena i sulicom probodena za Krista, da siromašni, čisti, ponizni i ljubavlju plamteći Krist sasvim u nju prodre i da postane potpuno njezinim posjedom.

Na Alverniji dolazi siromaštvo do pobjede nad svijetom, čistoća do trijumfa nada tijelom, poslušnost do slobode radi Krista. Ovdje se duša uči moliti liturgijski i lično, ovdje uči razmatrati i stupati barem prvim stepenicama mističnoga života, u molitvi jednostavnosti i čuvstvovanja; ovdje ona uči svetkovati žrtvu Novoga Zavjeta i učestvovati na gozbi ljubavi. Ovdje ona prima viteški udarac, da postane slična Kristu, makar da joj to ne zadaje vanjskih rana. Ovdje se također stavljaju temelji vanjskome radu franjevačkoga života za spas duša. Franjevac je bitno apostolski čovjek — *homo apostolicus*.

S Alvernije vodi put franjevačkih eksercicija u Porcijunkulu, koja je ishodište franjevačkoga djelovanja za Krista i za ljude. U tima franjevačka ljubav gleda Krista, štuje Ga i nježno se brine za Nj. Sličnost s Kristom na Alverniji postaje sada apostolatom primjera, rada, riječi i djelovanja za čovječanstvo, koje izdiže u bolesti, siromaštvu, grijehu, zabludi i tmini...«

Tako biva iz dana u dan. Vani pada i pada. Vjetar cvili i drma prozorima. Oblaci se gomilaju kao mrka brda i crni otoci po svodu nebeskom. Katkada sijevne žarka munja, a grmljavina ori brdom i dolinom, da te strava hvata. U dubokoj noći ječi pjesma crnih kaluđera na podnožju Gospina oltara:

Ultima in mortis hora
Filium pro nobis ora,
Bonam mortem impetra
Virgo Mater Domina....

Zvona zvone na visokim tornjevima. Metalni njihov zvuk bori se sa zviždukom vjetra i šumom oluje. Sa visokoga brijega, koji dominira svom okolinom, sa visokih tornjeva, koji strše nebu pod oblake, bude ljude u nizini i upućuju ih na vječnost. Zvoni i bruji, bruji i zvoni. Ugodna čuvstva struje nutarnošću i približuju te rajskim visinama. Duga i česta zvonjava svih crkvenih zvona navješćuje vjernim dušama važan čin i zove ih na okup u hram Gospodnji. Oluja je popustila, ali kiša pada. Nije tako hladna ni mrzla kao prije. Skupljaju se vjernici, i do deset sati crkva je puna. Orgulje bruje, da se srca tresu. Srce se zanosi za nebeskom glazbom anđela, koji pjevaju himnu Veličanstvu Božjemu.

Na stepenicama oltara pokazaše se tri svećenika, a iza njih podvorba. Na oltaru plamsaju voštanice, a u njihovu sjaju i šarenilu cvijeća prelijevaju se boje misničkog ornata. Sav oltar kao da je zapaljen. Oko oltara poredali se redovnici u bijelim roketama i sa zapaljenim voštanicama u ruci. Dižu se valovi mirisnog tamjana u čast Krista, koji je evo izložen u presv. Euharistiji.

Utiša se bura, prestade kiša, raziđoše se oblaci, zasja sunce kroz crkvene prozore i u crkvi osvanu vedar dan u času, kad Krist zasinu u zlatnoj pokaznici. Strahopočitanje vlada svim dušama. Padaju ničice i duboko se klanjaju Bogu svome. Orgulje bruje i ori se pjesma:

Ponizno se teb' klanjamo,
Lice k zemlji prigibamo,
O nebeski živi kruše,
Slatka hrano naše duše.

I Djevice okrunjene,
U začeću neoskvrnjene,
Kojano je Božja Mati,
Da nam bude pomoć dati.

Bez prestanka mi hvalimo
Ime sveto svi slavimo,
Isukrsta Božjeg Sina,
Upućena iz visina.

I svetoga oca Frane,
Koji nosi svete rane
Isukrsta propetoga,
Rad ljubavi umrloga.

I opet se teb' klanjamo,
Lice zemlji prigibamo,
O nebeski živi kruše,
Slatka hrano naše duše. Amen.

Umuknuše zvona, uminuše orgulje, nestade svijeta. Opet zavlada u samostanu grobna tišina, koju katkada prekine potresni Miserere.

»Braćo moja, mi smo svijetlo svijeta i sa zemlje. To od vas traži Spasitelj Isus, kome smo se posvetili. Mi smo grad na gori, koji nema stanke u nizinama zemaljskim. Mi smo propovjednici Kristova Evanđelja, te moramo ostati čisti i netaknuti. Ne smijemo se nikada spustiti u ljudske svagdašnjosti, nego uvijek ostati na gori Božjoj i pokazivati dušama put spasenja.

Vani bjesni bura i oluja, u kojoj mnogi propadnu. Mi smo jerihonska ruža u vrtu Gospodnjemu, u svetištu Njegovu, u ovome samostanu. Ma da je vani zima i studen, ma da smo u smrtnome tijelu sa svim njegovim slabostima, ipak nas grije nutarnji žar žive vjere i žarke ljubavi Božje. Osobito vi mlada braćo, treba da se čuvate mraza. Vi ste tek raspupala jerihonska ruža, izloženi mnogim kušnjama i napastima, da vam ofure dah vašega miomirisa. Omjerite snagu, da vidite, je li vas Spasitelj pozvao i odabrao. Uzdajte se u pomoć Njegovu i ne klonite.

Vječnost sa svojim veseljem i neizrecivim blaženstvom za nas je ono, što je Židovima bila obećana zemlja. O kako su oni za njom čeznuli! Mi ne smijemo mirovati, dok ovdje na zemlji nijesmo ušli u vječni svijet misli, dok nijesmo ušli u sve ono, o čemu nam Spasitelj, apostoli i Crkva pripovijedaju; ne smijemo počivati, dok ne budemo znali, da će nam se jednom otvoriti vrata kraljevstva nebeskoga. Eksercicije unose u nas ovo duhovno čuvstvo i napredovanje u svijetu objave. One nam kažu, da li

smo uopće na putu u nebo. Eksercicije stvaraju ljude ozbiljne i dalekovidne.«

Duboka je noć. Nebo je posuto bezbrojnim zvijezdama. Među njima blijeda mjesečina, koja obasjava zemlju i svojim srebrnim svijetlom zasjenjuje titranje sjajnih zvjezdica. Crkva rasvijetljena, i u njoj odzvanja divna melodija. Na podnožju velikog oltara duhovi se roje. Zbor od trideset redovnika pjeva svim zanosom duše svoje veličanstvenu himnu: »Tebe Boga hvalimo«. Titra im u očima žarki plamen, lica im oblila neobična sreća, blagost i milina, svet i uzvišen osjećaj prožima im cijelo biće, duša im kuša nebesku slast. Braća se grle i ljube, svršetak duhovnih vježba gubi se u dalekim melodijama anđeoske glazbe, miris jerihonske ruže napunja svetište...

IVO LENDIĆ:

EKSTAZA PROLJEĆA

I.

U ovom čistom zraku, u zelenoj šumi kraj livade
osjećam da volim proljeće silno, do ludila,
osjećam, da se svaka žilica, svaka čežnja neznana
svaka i najsitnija radost u meni razbudila...

Čujem drhtaj milijarda zelenih listića po drveću
što se hladnoj struji vjetra drhtavo nestašno opiru,
osjećam njihanje grana, pjev sitnih šturaka u livadi
a proljetni gorski potoci da iz moga srca izviru...

Svaku bih vlažnu granu na vrelim prsima stoplio
i svoju bih dušu da mogu u šumi i travi izgubio
u svaki bih cvijet mjesto rose radosnu suzu prolio
svako bih stablo, svaku bih pojedinu travku izljubio.

I svaki krik srne na paši poznam i milujem,
svaki šum u šumi neizbrisiv trag u duši mojoj utire.
A boli me svaka stopa po tratini, svaka travka zgažena
I krik bolesne tice, što nitko ne zna gdje umire...

A sve bih kukce nahranio, pogladio zvjerku u planinama,
da mogu tu bih rosnu livadu svome licu privinuo,
i tepao joj o silnoj ljubavi, što mi je srce ranila,
O da mogu sve bih zagrlio, sve bih k svome srcu privinuo.

O ljubim proljeće, o ljubim proljeće u šumi kraj livade,
i osjećam da sve, oh sve volim bezumno do ludila
osjećam da se svaka žilica, svaka najsitnija radost
ko bujica šumskih potoka u meni probudila...

II.

I ćutim u sebi kako me srhovi prolaze
čitavo tijelo prožimlju. Skidam zimske okove,
što su mi prsa tištili... Vlažna zemlja mirisna
i meni daje kô stablima mlade proljetne sokove...

I želio bih da moja stopala u zemlju se vlažnu urinu
pa da poput zmija snažne žile postanu,
a ja da budem zadnje stablo u šumi, da i um izgubim
samo da mi oči ostanu...

Po meni bi ptice letjele, a njihovoj sitnoj radosti
svaki bi listić moj se drhtavo podavao,
vjetar bi u večer došao i moje granje njihao
i njihajuć bi sebe i ptice uspavao...

Jutrom bi me rano hladna rosa umila
vjetar sa grana s pticama odletio,
sunce bi vlažnu krošnju svjetlošću toplom zalio
i svaku kapljicu rose na lišću rasvijetlio...

U ushićenju proljeća sve su se želje sjedinile,
da moja stopala snažne žile postanu,
a ja da budem zadnje stablo u šumi, da i um izgubim
samo da mi oči ostanu...

ZRINSKI:

RASTANAK

Majko, idem — idem daleko,
Tamo idem, gdje sunce tone
U žar. Ondje bih rado čeko
Zaborav i sutone one,
Što na sivim krilima nose
Mir i bolne vidaju grudi!
Majko, idem — idem daleko,
Tamo idem, gdje more bije
O žal. Ondje bih rado kleko
U hram i molio kao prije
Gospu divnu, zlaćane kose,
Kojoj sa lica zora rudi,
Da bih mogo u sebe ući,
Ući duboko — u sve kute —
Sve do rane, koja me muči
I trnjem stere moje pute,
Da bih mogo podići oči
Gore, prema plavoj vedrini,
K Ocu, da tamu skine noći
S duše, kojom se tužna kini.
A tada zatvoriću dveri
Svoje, majko, te više neće
Vrtove moje divlje zvijeri
Ništiti! Moje će cvijeće
Opet da cvjeta,
Opet će nakon zdenog mraza
Doći proljeće
I proći sjeta
I moja će staza
Voditi ravno — ravno do sreće!

NA IZVORU RUSKE TRAGEDIJE (NASTAVAK).

Ova golema iluzija bila je prozirna samo za nekolicinu. Rekli smo, da je genijalni Puškin, uz neko površno frondiranje, ostao u okviru »l' art pour l' art« i službeno prihvatio nalog vlade. Bjelinski počne polako oponirati, ploveći sasvim u vodama zapadnih (hegelijanskih) ideja i u pravcu početnog socijalizma. Ali toliko oprezno, da ga nije zatekla nikakva čak ni opomena, jer je pisao isključivo o čisto književnim stvarima, te se »društveno uvjerenje« njegovo moglo samo otkriti »Ezopovom metodom.« Od Bjelinskog ide ona struja kripto-socijalizma, koja traje sve skoro do u XX. vijek.

Ali značajniji je i nesretniji drugi, — spočetka isto hegelijanac — Čaadajev. Njegova »Filozofska pisma«[13] i »Apologija Ludaka« daju nam sasvim završen protest, i to temeljit. On niječe rusku mesijanističku misao totalno. Rusija mora da se uči u Katoličkog Zapada. Katolištvo je bilo spas za Zapad. Ako Rusija ne prođe kroz ovaj purgatorij, kroz koji prolazi Zapad — od nje ne će biti ništa.

U Nikolino doba glavni akcenat »opasnosti« ležao je, ne toliko na naglašavnju katolicizma, koliko uopće na negaciji savremenosti; na poricanju bilo kakvih moralnih prednosti onoga, što postoji u Rusiji. Čaadajev bude neko vrijeme zatvoren u kazemate tvrđave, a onda proglašen umobolnim (otkuda mu je i naslov druge njegove knjige).

... Sve ušuti. Rusija je spavala na lovorikama. Ništa ne treba mijenjati. Sve je idealno. »Šute, jer prosperiraju«, trebalo je misliti za seljake (»Movčatj-bo blahodenstvujutj« — ukrajinski rečeno, kod Ševčenka)...

... A šta je ipak dopušteno, recimo, u najboljem slučaju?

Može biti dopušteno »blagonamjerno« kritiziranje »manjih pogrješaka državnog mehanizma« i neurednih strana privatnog života — lopovština, korupcija i slično — ali tako da ne bi oštrica strelice pogodila bar u manjoj mjeri i princip, i ne samo princip, nego čak i nosioce njegove: Svećenstvo (osim možda nižih stepena: đakona), vojsku svakako (osoba viša od kapetana ne bi se smjela u literaturi nepovoljno opisati. (Za »Nesreću od Uma« morao je Gribojedov da dobije posebno dopuštenje). Dabome penzionirani generali još su mogli nekako biti objekt satire, ali aktivni — nipošto. Onda državno činovništvo uopće, od ranga »statskog savjetnika« i više. Udarati se smjelo, s obzirima, samo na pisare i niže funkcionare. Inače, od vremena do vremena ipak se dopuštalo koješta u tom pogledu, dok su vojska i svećenstvo bili pod stalnom zaštitom...

Težačko pak pravo bilo smatrano jednom od osnova društva, kako ga je Nikola zamišljao. Posjednik je reprezentant načela državnog auktoriteta nad seljacima. Nikakvih promjena u tom pogledu nije smjelo da se očekuje. Jer baš ovo pripada u pozitivne odlike Rusije naprama zaraženoj liberalizmom Evropi.

Prema tome svako umovanje o ljudskoj slobodi i o slobodi uopće smatra se zabranjenim.[14] Notabene: u Nikolino doba pod riječju »volja«, »sloboda« ne misli se politička sloboda, nego baš sloboda seljaka, kao čovjeka, dakle ukidanje težaštva. Mnogi to zaboravljaju kod čitanja Puškinovih himna slobodi...

Dakle, »Cezaropapizam«, Vojska, Cenzura, Težaštvo — to su stupovi obligatnog »Weltanschauunga« Nikolajeva doba. Ovo su osnovni principi, od kojih svaki mora da polazi. (Kao što su sada u SSSR — vjera u ostvarenje komunizma, obožavanje ličnosti i nauka Marksovih i ateizma!). Ako čovjek hoće, da nešto piše — ili mora biti nevino-šaljiv (o taštama i zetovima — sravni Zošćenko u SSSR!) ili može da kritizira »malene nedostatke i grijeske mehanizma« — čisto kao i sada.

VI. Dva pritiska: Orao u kavezu. »Revizor«.

Dva su dakle pritiska vršena na Gogolja.

Prvi — izvana: spoljašnja cenzura, opasnost krivičnih i administrativnih posljedica. Primjer sudbine Novikova i Radišćeva (za Katarine II.), Dekabrista, Poležajeva (za Nikole II.). Pritisak je jak. Ali onaj, koji je samo njega osjećao — ostane ipak slobodan u duši. Čaadajev umrije kao mučenik. Puškin se je zadovoljavao time, da je bio svijestan, da je on »Car ruskog pjesništva«, kao Nikola I. — Car ruske zemlje. Ovo mu je bio doduše samo »snobistički« izlaz, a ipak izlaz... Bjelinski i drugovi su kripto-revolucionizirali društvo, stvorivši vrstu ruskog duševnog »podzemlja«. Napokon, Ogarev, Hercen i Bakunin emigriraju i proglašuju javno bunu... na cijelom svijetu. Ipak bi se našao ma kakav izlaz iz pritiska vanjskog...

Gori je pritisak unutarnji, rekli bismo sada, »pritisak sugestije«.

Ovomu su se pritisku podali slavenofili, a osim njih i mnogi i mnogi iskreni patrioti i prijatelji svog naroda. Koliko još i dosada ima uvjerenih i iskrenih obožavalaca pameti t. zv. »caraviteza«. Čak i Merežkovski u romanu o »Dekabristima« nekako pokušava da rehabilitira ličnost cara.

Ovaj je pritisak to užasniji, što za jednu religijski orijentiranu dušu, kakva je bila Gogoljeva, istupi protiv vlade postaju u neku ruku istupima protiv Boga, jer je to, po ondašnjem shvatanju, skoro isto. Dakle, svaki pokušaj, da se nešto satirizira

[13] »Filosofičeskija Pisjma«.

[14] Došlo je katkada i do anegdotskih stvari: tako je jedan cenzor zabranio u »knjizi za kuharice« izraz »držati (meso) na slobodnome (voljnom) zraku«, jer se to činilo jako smionim...

i kritizira bio je ne samo zabranjen, nego i grješan... Baš to je bio slučaj Gogoljev.

Evo, tu je uzrok one tragedije našeg pisca, koja je poput more, sve više i više rasla, dok ga nije konačno ugušila bezizlaznošću... A izlaz je bio tako jednostavan: osloboditi se sugestije...

...Ovakve su bile prilike u Rusiji i u duši Gogoljevoj kada njemu, već ovjenčanu slavom, Puškin ispriča anegdotu o nekom varalici, koji je znao prevariti čitav jedan grad, izdavši se za nadzornika-revizora.

Gogolj, koji je uopće tražio teme, jer nekako mu nije išlo za rukom da ih sam stvara svojom fantazijom, rado uhvati ovu priliku i počne stvarati jednu komediju, koja već prelazi sasvim okvir njegove prijašnje djelatnosti. On istupa u ovoj komediji, nazvanoj »Revizor«, kao bičevalac običaja i prakse službene Rusije.

Uz osnovnu temu o jednom petroradskom pisaru, koji je sticajem prilika postao quasi ugledna ličnost u pokrajinskom mjestu, on nadovezuje cijelu sliku tipova i okoline ondašnje »unutarnje« Rusije. Čini se, da mu je za uzor poslužilo jedno ukrajinsko mjesto (Mirgorod, Nješin?), jer su mu sva prezimena osim glavnog junaka, Petrogradanina Hlestakova, ukrajinska (Skvoznyk-Dmuhanovski, Zemljanika, Dobčynski). A i jezik, kojim govore junaci uza svu stilizaciju na »jezik činovničkog staleža«, ipak odaje ono Gogoljevo južnjaštvo. Ipak lokalnog ili čak plemenskog — ukrajinskog— značaja — komedija apsolutno nema. Ona cilja na cijelu Rusiju. I cilja toliko dobro, da pogađa baš u srce. Ona groteska, koja se činila toliko izuzetnom čak i samom Caru Nikoli, da je on, nakon nekog promišljanja, napokon dopustio ne samo štampanje, nego i izvođenje komada na pozornici (jer je bila »dokazana« »blagonamjernost« komada i pisca, u smislu »kritike nedostataka mehanizma« dabome, jer na kraju krajeva »Deus ex machina«, zdravo načelo, javlja se u obliku jednog žandara) — ona, velimo tobože, »groteska« bila je baš pravom slikom ondašnje Rusije. Sada, kad se govori o »predreformnom doba« (prije Aleksandra II.), baš se zamišlja uređenje provincijske uprave po tipu »Revizorovu«, t. j. bez ikakve kulture, s lopovštinom, korupcijom i potpunom slobodom za svaki »hohštapleraj«.

»Heu me miserum!« Tako je bilo, i Gogoljeva groteska pogodi baš u srce. Otuda je ovaj golemi uspjeh satire... Gogolj sam bio je nešto začuđen tim. On je prilično iskreno vjerovao u »kanone Nikole I.« i u to, da je on stvarno »blagonamjeran« čovjek. Ali uspjeh komedije ga je pokolebao. Očevidno je već tada on opazio u sebi »sakrivenog opozicionalnca« i »podrivatelja« temelja carstva... Počeo se sam sebe bojati... Počeo da gleda, da, tobože, neka kob vodi njegovo pero...

Ovo tumačenje nije izvještačeno. Cijela biografija Gogoljeva (postscriptum k »Revizoru«, pojedina mjesta iz »Mrtvih Duša« i cijela »prepiska s prijateljima« svjedoče o tome, da je Gogolj smatrao »lošom stvari« ovo svoje satiriziranje).

Ali šta ćemo, kad mu je Bog dao baš satirički talenat! Kad mu hvalospjevi ne uspijevaju! Kada za hvalospjeve čak i nema građe, osim službenih vladinih »cirkulara«? Kad je sve naokolo negativno i trulo? Kad su sami principi ondašnjeg društva — varavi i lažni, ako nisu naprosto iluzorni...

Zadovoljan uspjehom, Gogolj ipak od toga uspjeha osjeća neku gorčinu, koja raste i raste, sve dotle, dok ga konačno ne uguši. Jer on voli Rusiju nadasve, a evo — ona je tako nakazna... Osjećamo u ovome trenutku Gogoljeva života onu unutarnju oluju njegove duše, koja se približava... koja je tu... i kojoj se ne može izbjeći, jer je uzrokovana osnovnom iluzijom njegovom...

Još nešto o »Revizoru«. Kasnije je više puta bio prikazivan na pozornicama u Rusiji i van nje. U čemu je ta njegova golema privlačna snaga, koja ga stvara »vanvremenskim« i »klasičnim« djelom, možda mnogo većim od Molièrovih komedija?

Prikazivali su »Revizora« realistički, naturalistički, folklorno, historijski. Ovo su sve na kraju krajeva samo razni načini, da se skuha sos. Jelo ostaje isto. Ali pokušaj simboličkog prikazivanja, koji je bilo iznijelo jedno od moskovskih kazališta, možda će nam dati ključ zagonetke. Stvar je u tome, da Gogolj, koji cilja izravno u ondašnju Rusiju, tačnije u ondašnje društvene prilike, pogodio je i dalje: pogodio u čovjekovu *podlost i glupost* uopće, koja je nezavisna od vremena i mjesta. Shvaćen tako, »Revizor« postaje simbolikom. Svako lice njegovo može da se uzme kao neka strana čovječjeg duha, zarobljenog od strasti i nevaljanština. Shematizirane figure »Revizora« mogu da djeluju isto tako apstraktno kao što, recimo, figure iz Andrejevljeva »Života čovjekova«. Čak i žandar njegov, koji se pojavljuje na koncu, može biti samo groteskirani oblik za svijest, koja kasno dolazi... I ako i na prvi pogled nešto nategnuto i čudnovato, ovako shvatanje »Revizora« po svoj prilici će sve više i više zauzimati maha, prema tome, kako u vremenskom razmaku, će se gubiti njegov neposredni smisao, vremenski i društveni. Sama mogućnost toga dokaz je kako je umjetnički vrijedan i neograničeno velik taj, činilo bi se, prilično »omeđeni« i »ruski« komad.

Očevidno je već tada on opazio u sebi »sakrivenog opozicionalca« i »podrivatelja« temelja carstva... Počeo se sam sebe bojati... Počeo da gleda, da tobože, neka kob vodi njegovo pero...

VII. Orao u kavezu. Mrtve Duše. Plan i prvi dio.

Gogolj je sličan jednom moćnom orlu, koga su od djetinstva zatvorili u uski kavez. Iza kaveza su slobodni prostori, vrhunci brda, nebesko plavetilo; ali on toga ne zna. On samo naslućuje to. On vidi uskoću i nezgodnost svog kaveza, ali ne zna, da treba samo izaći iz njega — a snage bi imao — te je stvar gotova... Ali on ne samo da je u kavezu, nego čak i nečim otrovan, nekim opojnim sredstvom; omamljen je... On misli, da je kavez — idealno boravište za svakoga. ...Gdje i tko bi izvan Rusije mogao doći u sličan položaj? Bivalo je slučajeva

vanjske presije. Bilo je slučajeva i duševnog ropstva. Nego baš ovaka kombinacija, kao što je bila sa Gogoljem — skoro je čak i nerazumljiva za stranca. Zaista — slika omamljenog orla u kavezu...

Šta je moglo biti od toga? Kako čudnovato iznakaženje dobivala je njegova stvaralačka ličnost uslijed ovog dvostrukog pritiska... I kako slabo shvataju Gogolja oni, koji ne vide baš onog bitnog; a bitan je za njega pritisak sugestije, više nego pritisak spoljašnji...

Tako dolazi do kapitalnog djela. Do »Mrtvih Duša«. Tema mu je data također Puškinom. To je vrlo jednostavna priča o jednom hohštapleru, bivšem carinskom činovniku, koji se je bavio kupoprodajom težaka... Trgovina robljem...

NATJEČAJ ZA OSNOVU R.-K. KATEDRALE U BEOGRADU: OTKUPLJENO.

ali kako obični i svakidanji karakter to prima u ovakvom slučaju! On ne trguje sa živim seljacima (a bilo je dopušteno i prodavanje ljudi bez zemlje, uz uvjet da se isele na »nove zemlje«, t. j. kolonizacije u t. zv. Novorosiji, Hersonskoj i Tavričeskoj guberniji, gdje je sada Odesa, Jelisavetgrad, Simferopolj) — nego se bavi čisto špekulantskim poslom: kupuje i prima na dar, badava, popise težaka-kmetova, koji su umrli ili čak pobjegli, dakle ne postoje, ali, budući da rok »revizije« (misli se, popisa stanovništva u erarne svrhe) još nije došao, u tom međuvremenu umrli i pobjegli kmetovi službeno još postoje. Dabome, cijena ovoj robi je sasvim neodređena... Katkada se čudi vlasnik, čemu je to... i napokon, uvjeren nekom dosjetljivom pričom, čak i poklanja »robu« trgovcu. Čičikov (glavni junak) hoće da ove kmetove onda založi u banci i na dobivenu svotu poduzme nešto: kupi pravo imanje ili slično.

Dakle čitava stvar je anegdotska. Gogolj od česti tako i shvata to. Ali nadovezuje još troje.

Prvo — simboliku. Ona se javlja sama po sebi, već u naslovu: »Mrtve duše« = revizijske duše, »revizijski ljudi«, koji ne postoje osim u spisima — s druge strane znači i mrtvi duh junaka, mrtvilo, koje vlada Rusijom Gogoljeva doba. Ona simbolika postaje sve jača, što pisac ide dalje...

Drugo: — cijela galerija tipova Rusije, prije svega posjednika, onda administratora, trgovaca, čak i pučana. Najpoznatiji pak Gogolju ambijenat — činovnički i posjednički — sav je zacrtan negativno i groteskno.

Treće. Ideologija. Ova bi po zamisli Gogoljevoj morala biti ovakva: Čičikov, simbol pokvarenog Rusa, prolazi kroz avanture, susrećući iste pokvarenjake. Prvi dio »poema« u prozi odgovarao bi »Paklu« Danteovu. On bi pokazao Rusiju, ogrezlu u nevaljanštini i prljavštini; svi su junaci ovog djela ili odvratni ili groteskni. Još sam Čičikov manje od drugih. Barem Gogolj bi htio u njemu vidjeti ono »čovječansko i suviše čovječansko«, što se nalazi i u svakom zločincu. On je onaj »koji sebi stvara imetak«, on je »primarni sakupljač dobara« (»priobretatelj«), i u tom misli niti bolji, niti gori od ostalih.

U drugom dijelu »poema« morao bi Čičikov proći kroz »čistilište«. Ovaj bi dio bio zamišljen kao pojava nekog »Deus ex Machina« u obliku propisnog generalnog gubernatora, naravno kneza, koji kazni zločince i nagrađuje valjane. U drugom dijelu moralo bi biti prelaznih tipova, a i pozitivnih.

U trećem, nenapisanom dijelu, morao bi Čičikov, »per aspera« doći »ad astra« t. j. morao bi biti prikazan neki ruski »Raj«, gdje se Čičikov i Rusija pojavljuju preporođeni i skoro sveti, u svome nadzemaljskome sjaju... To i jest osnovna ideja Gogoljeva: kroz patnje i nevaljanštinu Rusija sigurno brodi triumfu, slavi i sreći. Brodi Dobru (koje je zamišljeno baš službeno-Nikolajevski; njemu naime, vodi Car i njegove vjerne sluge...)

Rusija bi morala postati onom točkom gdje bi se usredotočila sva svetost svijeta, u transcedentnom i mističkom smislu. Tako se čini barem iz nekih bilježaka Gogoljevih, gdje on predviđa tako sjajan završetak »Mrtvih Duša«, kakva možda nema ni u cijeloj svjetskoj književnosti. Dakle, sigurno, da je došlo do ostvarenja onog, što je bilo zamišljeno, imali bismo ili neku fantastičnu sliku, ili izlaz »k pravednicima« poput Dostojevskijevih pozitivnih junaka, ali možda s još većom »slavenofilskom« mistikom.

Takav je kostur »Mrtvih Duša«. Nažalost ova »pjesma« nije završena i mi imamo samo prvi dio (pakao), fragmente drugog — i ništa od trećeg.

Prvi dio je uspio do »non plus ultra«. Tipovi kao Manilov, Sobakević postali su poslovični. Negativna i groteskna strana dovedena je do savršenstva. Ne zaostaje ni čisto-lirska, tamo gdje Gogolj opisuje prirodu. To je jedino, što nije groteskno u »pjesmi«.

Prvi dio je uspio... Ali što od toga? Gogolj je opet nezadovoljan. On se pravda — u predgovoru drugom izdanju — zašto je toliko satirizirao i gro-

teskirao... On obećaje bolji nastavak i svršetak. On umuje na sve načine, kako bi se izašlo iz sfere toga utiska, da je on kriv u lošem i negativnom prikazivanju Rusije, koja voli i koja jest (jer mora biti) sveta i lijepa. Ali tragedija njezine duše raste. On ne može stvoriti slike pozitivne Rusije... jer je ne vidi!

...Najuspjeliji je ovaj dio prve sveske »Mrtvih Duša« onaj, gdje Čičikov, posjetivši Manilova, Sobakijevića i druge ličnosti, dolazi u gubernijsko mjesto da uredi kupoprodaju i da se malo nauživa. Ovdje dolaze vanredne slike ondašnjeg gradskog života, ples kod gubernatora i slično. Ali sva vještina piščeva prikazivanja očitovala se u onoj točki, kada je trebalo zorno prikazati, kako u stajaćoj vodi maloga gradića šire senzacionalne glasine, kako se polako burka more sitnih i čak sićušnih strasti i ambicija i kako se stvara dosta ozbiljna situacija. U tom pogledu umjetnička vještina Gogoljeva bez premca je i dolazi u broj najvećih vještina u svjetskoj književnosti.

Nigdje ništa naročito pretjerano. Sve kao da je obično, sve kao da je i nama već poznato. Ali ovakvo more čovječje praznine i bedastoće, koju otkriva Gogolj u toj igri čovječjih, činilo bi se, toliko ordinarnih strasti — ovo more upravo zapanjuje. Ovdje se vidi baš veliki umjetnik: on zna prikazati, kako nadolazi val za valom ove »oluje u čaši vode«, kako se na sitnice nadovezuju krupnije ambicije i kako na kraju krajeva Čičikovu ostaje samo da se na vrijeme sakrije, t. j. da nastavi svoje putovanje, dok se oluja ne smiri.

U tom pogledu Gogolj je opet pogodio dalje, nego što je ciljao: njegov gradić, koji bi imao biti ruski gradić četrdesetih godina, možda čak i isti, što je iznesen u »Revizoru« — taj gradić postaje simboličan i zauzima »planetarne dimenzije«. Čitalac, gdjegod bi se nalazio i u kojoj epohi živio, osjetiće u onom opisu ono općečovječansko, što nikada neće postati »historijsko«. Jer bezdan čovjekove gluposi doista je neizmjeran...

I još jedno. Groteska Gogoljeva vanredno je fina. Gogolj zna tako prikazati stvari, da ne udaraju u oči, kao »groteskirane«, ma da stvarno i jesu. U tome pogledu Dostojevski je kudikamo manje fin, a da ne govorimo, recimo, o Anatolu Franceu, kod kojega groteska, ako se pojavljuje, odmah prima disproporcionalne dimenzije. Vještina Gogoljeva, koja bezuvjetno djeluje estetski, u tome je, da on ima na paleti i prelaznih i nijansiranih boja. Kod njega nema onog crno-bijelog i ništa više. Kod njega je sav (moralni) spektar upotrijebljen za njegov stvaralački aparat. I zatim on nas zna uvesti toliko »in medias res«, da se odmah vidi na čemu smo i s čime imamo posla. Međutim ono, šta će biti, ostaje uvijek zagonetno.

To je njegova naročita manira, koja čini Gogoljeve stvari toliko »zanimljivim« da je teško napustiti njegovu knjigu, dok je nijeste pročitali do kraja. Tu vještinu može imati samo velik pisac. A kod Gogolja apsolutno nijedan redak ne može da se izostavi: on je skoncentriran i sažet do skrajnosti. Jedino kada sebi dopušta malo više riječi — kada prelazi na opise prirode ili na »razmatranja« o nečemu. Ali i u ovom slučaju svaka je riječ kod njega — punovažna...

*
* *

VIII. Orao u krletki. Tragedija drugog dijela »Mrtvih Duša«.

U drugoj je svesci Gogolj htio da prikaže početak preporoda Čičikovljeva. On nastavlja tamo

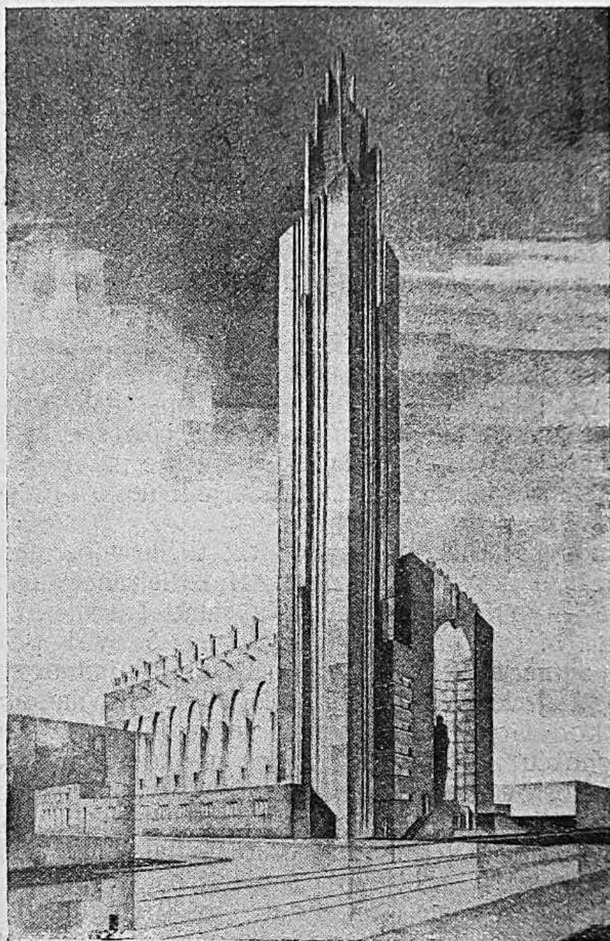

NATJEČAJ ZA OSNOVU R.-K. KATEDRALE U BEOGRADU: OTKUPLJENO

gdje je svršio. Čičikov dolazi na imanje nekog Tentetnikova, idealista i sanjara, kvakvih je bilo više u Rusiji. Tamo dolazi do poznanstva s generalom Betriščevim i kćerkom mu Ulinkom (Juliana). Tentetnikov je prototip Turgenevljeva Rudina — u koliko je sanjar i u koliko, kraj sve svoje pameti, obrazovanja i poštenja — ne može da sebi nađe mjesto u životu. U koliko je lijen i neaktivan — njegov tip je razvio do skrajnih granica Gončarov u »Oblomovu«. Na taj način iz drugog dijela »Mrtvih Duša« opet proviruje genealoško stablo dvojice krupnih pisaca. Ulinka pak nije ništa drugo, nego prelaz od Puškinove Tatiane ka tipu djevojaka Turgenevljevih. Ovo je već kasnija generacija, nego Tatiana. Ali trebalo je možda decenij, da se taj tip formira u jednu od junakinja Turgenevljevih. Svakako Tentetnikov i Ulinka, — čije

su zaruke bile opisane u jednoj od izgubljenih glava knjige i čije je vjenčanje takoder imalo da se opiše, valjda, u III. svesci — vjerojatno su bili onim tipovima, od kojih bi do Gogoljeva »pozitivnog junaka« bio najbrži razmak. Nažalost ovo ostaje samo u fragmentima i moramo često puta konstruirati tijek dogodaja po uspomenama lica, kojima Gogolj čitaše ulomke iz ovog djela »Mrtvih Duša«, čiji je konačni rukopis, kako je poznato spalio pred smrt.

Onda, u sačuvanom dijelu, vidimo Čičikova kako, po želji generala Bekišćeva i Tentetnikova, (dakle već ne iz čiste spekulacije) putuje po okolini da obavijesti znance o zarukama. Ovdje dolazi opet nekoliko čudnovatih tipova, ali, čini se da je nakana Gogoljeva bila da se njima ipak nade neko opravdanje... Napokon — van očekivanja — izvodi jedan, tobože pozitivni, tip, jednog poslovnog čovjeka, »ruskog Amerikanca« Kostandžogla (polugrka valjda iz Odese, po podrijetlu), koga očito hoće da postavi baš kao stvaralački elemenat Rusiji i možda čak i kao simbol industrijalno-agrarnog harmoničnog razvića Rusije. Ovaj Kostandžoglo nije prirodan. Ali svaka pozitivnost njegova je ekonomske vrsti. Najmanje bi odgovaralo Gogoljevoj zamisli da se opstanak Rusije opravdava ovakim »amerikancima«. Uza sve to još je i zacrtan taj tip shematski, unutarnje malo opravdan i slabo obrazložen. Uopće bljedi nego »junaci« prve sveske.

Onda bi dolazilo mnogo šta: Čičikov bi morao dospjeti u zatvor radi nekog falzificiranog testamenta — o tome su sačuvani samo fragmenti. Iz zatvora bi ga spasio Murazov, po svoj prilici drugi »amerikansko-ruski« pozitivni tip jednog poštenog trgovca i »Gründera«, čija je poslovna spretnost kod Gogolja spojena s velikom pobožnošću, savjesnošću i poštenjem[15]. Već u ovom izjednačavanju poslovne spretnosti i moralne vrijednosti pokazala se je Gogoljeva nemoć, da stvori baš onakav pozitivni tip, koji bi odgovarao i »nalozima vlade« i čovjekovoj (Gogoljevoj) savjesti ostaje približan, sumnjiv, retoričan i nategnut. Još nategnutiji je njegov »Generalni Gubernator«, onaj »Deus ex machina« koji bi imao da, kao baklja, rasvijetli mrak ruske provincije. Ovo nije ništa drugo, nego vladini cirkulari (okružnice) pretvoreni u govor...

[15] Čini se da je to portretna slika osnivača tvrtke Morozova, koja je poslije Gogolja i sve do XX. vijeka zaista bila jedna od najjačih manufaktura platna u Rusiji.

S tim retoričko-blagonamjernim govorom i svršava se poznati nama fragment.

Čini se da su bila u zamisli dva varijanta. Jedan, gdje Čičikov, preporoden duševno riječima »poštenog industrijalca« i Njegove Excelencije kneza, nenadano umire i njegovu sprovodu pribiva sva elita gradića. Drugi — da se nastavi putovanje i dode do blagostanja duševnog i materijalnog. Uz to bi se nadovezala slika Rusije koja cvate pod »popečiteljnim« žezlom Nikole I. To bi trebalo da bude stvarni (ne mistički) sadržaj treće sveske, gdje bismo imali i uzornu, kršćansku obitelj Tentetnikova i Ulinke, jednom riječi sve bi bilo tako, da bolje ne bi moglo biti. Čini se da je Gogolj spalio prvu verziju, onu, gdje se pjesma svršavala na drugoj svesci smrću Čičikovljevom. Čini se da se ovo Gogolju pričinilo kao suviše blijedo i slabo prema zadatku: Glorificirati na kraju Rusiju i pokazati pretvaranje »Mrtvih Duša« u žive duhove...

IX. Gogolj spaljuje »Mrtve Duše«... a s njima pokapa i Nikolajev ideal Rusije.

Mi samo možemo naslućivati tragediju pisca, kad znamo, da je Gogolj nekoliko godina za redom pokušavao prerađivati »poemu« sve u nadi, da će naći ton i način, kako da se prikažu pozitivni tipovi. Ali čim je išlo dalje — sve je manje i manje bilo nade, da se stvar privede kraju. Pisac, kao orao u krletki, nije mogao da raširi svoja krila. Nije mu toga davala ni njegova loša sugestija, da treba pošto poto opravdati, glorificirati ono što ne može biti glorificirano, niti sam njegov genij, više satirički, nego epski.

Orao u krletki... koga su posadili u krletku, a on je mislio, da je roden u njoj i da je glupa priča, da se može živjeti van krletke. To je tragedija Gogoljeva. Ova se tragedija nije ni mogla drugčije završiti, nego smrću. Jer je trebalo da se razveže ovaj komplicirani konopac, kojim je bio sputan duh piščev. Očito, izlaz je mogao biti samo u prelazu u drugi svijet. Jer na ovom svijetu nije bilo izlaza iz ovakva duševnog ćor-sokaka, barem na onim temeljima, kako je to bilo sudeno Gogolju. Providnost je učinila ono što je bilo jedino moguće. Ali spalivši »Mrtve duše« Gogolj je spalio i loš ideal svojeg vremena. Čudno da mnogi toga još ne shvataju!

(Svršiće se.)

ZRINSKI:

OPROSTI, MAJKO!

Oprosti, majko, tvoje vruće želje
I lijepe nade sve su redom svele,
A ja ne mogu, ne — ne mogu otrt
Sa tužnog lica tvojeg suze vrele!

Moj divni san i tvoji davni snovi
U ljutoj borbi nasuprot si staše.
Oprosti, majko, znaj, zbog sreće sina
Svi snovi tvoji tek se snovi zvaše!

Stog otri suze, stegni bolno srce,
Bez sreće sina nema majci sreće!
A moje srce sluti, majko, sluti
Da sred samoće braće divno cvijeće,

I u njoj da će postat zbiljom snovi
I nježne želje mojih mladih ljeta
Oprosti, majko, tajni glas me zove
Na tihe žale iz burnoga svijeta!

KNJIŽEVNI PREGLED

IZ RUSKOG PJESNIŠTVA

Aleksandar Blok, najpoznatiji među pjesnicima XX. stoljeća u Rusiji, pripada među simboliste. Njegovo je ime upravo| zastava ruskog simbolizma, te su njemu posvećene mnoge posebne studije i rasprave, i to ne samo ruskih kritičara. Sin sveučilišnog profesora, on je bio filolog po stručnoj spremi, te se isticao u kružoku Merežkovskog-Ivanova u Petrogradu (nasuprot moskovskoj školi simbolizma, sa Brjusovim na čelu). Bio je jedan od stalnih suradnika umjetničkog časopisa »Apolon«.

Kritika dijeli njegov stvaralički rad na ove periode: prvu periodu »Stihova o lijepoj Gospođi« — romantična zbirka stihova, prožetih čežnjom za nekom simboličkom Ženom, koja je i u blatu — inkarnacija nebeske čistoće. U vezi s pokretom 1905. godine neki smatraju ovu »Gospođu« simbolom Slobode. Ovo je sasvim subjektivno shvatanje. Vjerojatnije je u ovome vidjeti neki naslućeni religijski simbol, a možda i neku biografijsku aluziju neke žive žene. Nova mu zbirka donese slavu. Onda postade poznata njegova pjesma o »Neznanki« — gdje se vidi slom mašte pjesnikove (Blokova je mašta pala na zemlju, kao neki »pali anđeo«).

U ostalim zbirkama vidimo razne studije evolucije pjesnikove mašte. Prelazi od lirike više epskom (mirnijem) smjeru, te u njegovim stihovima istupa »Rusija« kao glavni motiv. U isto doba idu i njegovi scenski komadi, među kojim je najuspjeliji »Ruža i križ« — romantička i stilizirana balada u dijalozima, »Kralj na trgu«, i dr.

Nakon oktobarskog prevrata napisao je znamenitu »Dvanaestoricu«, pjesmu u vers-libreu, o dvanaestorici crvenoarmijaca, koji lutaju ulicama grada i traže »svetu Rusiju«, da u nju pucaju. Ali nevidljivo pred njima ide Isus Krist... Blok je vidio ipak nešto svetoga u prevratu i čekao dolazak željenog »Raja«. Umro je iznemogao od gladovanja u doba »ratnog Komunizma«.

Navodim jednu od najljepših njegovih pjesama, svu prožetu nekom posebnom Blokovskom simboličkom čežnjom i tugom.

PJEVAŠE MALA [1]

Pjevaše mala u crkvenom zboru
Moleć za one u tuđem lugu,
Za silne lađe, što brode po moru,
Za sve, što patnju podnose dugu.

I leti glasić u katedralu
A zraka sunca obasja rame
I svatko gleda i sluša malu:
»Evo bjeline, što pjéva iz tame!«

Te već se čini: dolazi sreća,
Već leže lađe u mirnoj dragi,
I u tuđinstvu umorna pleća,
Već čeka, eto, počinak blagi.

I zraka blista i zvuci lete
A samo gore, blizu oltara,
Nazočno tajni, plakaše d'jete,
Jer znade: nada povratka — vara...

K. Rimarić Volinski.

[1] Pjesmu za prijevod sam izabrao povodom nesreće sa lađom »Daksa«; žrtvama ove katastrofe i posvećujem ovaj čedni pokušaj.

TENDENCIOZNA KRITIKA

U posljednjem broju beogradske »Misli« iznio je g. B. Novaković kritički prikaz moje knjige »Novi pripovjedači«, najopsežniji i najtemeljitiji od svih koji su dosad o njoj napisani. Pa ako se na nj ovdje osvrćem to je i zato, što želim otvoreno i iskreno izraziti radost i priznanje, što je taj moj rad zapala takva pažnja kakva kod nas često ne zadesi ni bolje, ni najbolje knjige. Osim toga, treba da odmah istaknem da je prikaz g. Novakovića pisan s toliko dobronamjernosti, sa toliko temeljitosti i upravo viteške lojalnosti te ne bih nipošto želio da ovim svojim opaskama pomutim harmonični dojam iskrenog traženja istine s jedne i s druge strane. Uza sve to držim potrebnim da se osvrnem na onu točku u kojoj se nismo razumjeli i u kojoj g. Novaković, uza sva priznanja momu radu, postavlja svoj »ali«, i to ne zato da se lično branim ili da popravljam sliku svoga rada, nego zato što mi g. Novaković, na osnovi te zamjerke, poriče ništa manje nego mogućnost da se moja »stvaralačka kritičarska ličnost obilježi na jednoj liniji višeg, zamašnijeg dometa, na jednoj stepenici znatnijeg duhovnog uticanja, na stepenici gdje aktivnost postaje, u umjetničkom preobražaju, idejna inicijativa, kao kod Taina, Anatola Francea ili Bjelinskog, Skerlića...« (kako nemam pri ruci toga broja »Misli«, navodim ga po »Hrvatskoj Straži«, koja je taj prikaz preštampala gotovo u cjelini u broju od 5. travnja 1930.). A ovo svakako ne može biti sporedna stvar, jer svaka valjana kritika mora da nastoji da iziđe izvan okvira sitnih analiza i detaljnih monografija; ona mora da ide za snažnim sintezama, za jačim zamasima i za velikim idejnim okvirima širokih granica. G. Novaković, naprotiv, naziva moj rad »tendencioznim«. »Ne usko, ne partikularistički idejno, ali...«

Svaka ideja, ako traži da odredi pravac rada i stvaranja, mora da nosi u sebi izvjesni ekskluzivizam. Stvarati znači izgraditi nešto što je tek u zametku ili nešto što možda još stvarno i ne postoji, i zato se stvaralačka kritika i sastoji u tom, da potcrtava one, makar na oko i neznatne, momente, iz kojih će niknuti osnovne konture onoga, što kritik u duhu gleda. Ne znam nijednoga kritičara koji nije tako postupao. Samo što je razlika u tom što, ako se kritik postavi na stajalište agnostičko, pozitivističko ili ateistsko poput Tainea ili Francea, onda je to, po redovnom shvatanju kojemu se na žalost priključuje i g. Novaković, opravdano kao stvara-

lački rad; ako li se postavi na stajalište protivno, onda je »tendenciozan«. Ako Skerlić sa svog nacionalističkog stajališta »zdrave nacionalne kulture« načelno zabacuje dekadente i tim izvjesnim i jačim talentima čini tešku nepravdu nastojeći da ih upravo onemogući u književnosti, to je stvaralački rad; ako ja pored nastojanja, da budem apsolutno objektivan prema svim piscima (što mi priznaje i g. Novaković), naglašujem religioznu ideju samo kod pisaca kod kojih ona postoji, onda je to »tendenciozno«. Priznajem, da kod izvjesnih pisaca religiozna ideja nije u onolikoj mjeri stvarno istaknuta, koliko je ja potcrtavam t. j. da je ona od deset pripovijetki samo u jednoj, od stotinu stranica samo na jednoj — ali stvarni opseg za ideju ne znači ništa. Religiozna ideja je dominantna, vrhovna ideja i ona je jača u tri riječi nego mnoge ideje manjega zamašaja u čitavim debelim sveskama, a prva je dužnost kritike, da u djelu istakne ono što je u njemu najvrhovnije, najjače, što je u njemu bitno važno, pa makar to bilo i stvarnim opsegom neznatno. Za svakoga jačega pisca čitav njegov stvaralački rad često i ne znači drugo nego traženje, kroz debele sveske i tisuće stranica i stihova, one jedne jedine riječi, koja u jednom času sve otkriva i sve objavljuje. Nije li dakle poziv kritike, da pomogne stvaraocu tražiti baš tu jednu riječ, da u nju upre prstom ako ju je pisac već našao a da možda ni sam nije bio toga svijestan? U tom pogledu imam izričita pismena priznanja nekojih naših istaknutih pisaca (ne onih iz kruga katoličkih pisaca) da sam, tragajući za religioznom idejom, našao i istaknuo u njihovim djelima ono što i sami smatraju najprečim, najprvim, najdragocjenijim. Neću da povredujem diskreciju privatnih pisama, ali bi bez sumnje ovi listovi po kome otvorili oči o stvarima koje baš nisu tako neznatne. Da je ovakav rad redovno »protiv struje«, to je jasno; ali borba za superiorne ideje bila je uvijek »à rebours« pa i kod onih stvaralačkih kritičara, koje napominje g. Novaković.

G. Novaković nalazi da ja »više volim ili radije prikazujem djela u kojima je vjerska, najčešće katolička podloga markantnije i jače istaknuta« i da će se s toga u mojoj knjizi »češće sretati« imena gg. Deželića, Ujevića, Jakovljevića itd. Međutim, u mojoj se knjizi ta imena susreću upravo toliko, koliko prikazujem njihova djela, pored mnogih drugih pisaca; ali je svakako, s druge strane, istina da se ta djela kod toliko naših »netendencioznih« kritičara upravo nikad ne sretaju. Na kojoj je strani, dakle, tendencija? U drugu ruku, ja sam i u samoj svojoj knjizi, a i drugim prilikama istaknuo, da tuđa mišljenja, u koliko su pravilna i stručno obrazložena, usvajam u cjelini i da smatram nepotrebnim da ih ponavljam. To sam n. pr. učinio baš s obzirom na kritiku g. B. Novakovića o g. Kašaninu (Novi prip. str. 55.), gdje sam istaknuo različito mišljenje u jednoj točki, a ostalo naprosto usvojio. Činim to ne samo iz stručnih razloga nego i zato da pokažem, da katoličko mišljenje nije nikakav partikularistički ghetto, nego da se ono uklapa u jednu jedinstvenu cjelinu čitavog našeg nacionalnog života sa svim onim što je u njemu pozitivno, dobro, pošteno, valjano i trajno. Svakom pravilnom sudu lojalno priznajem vrijednost i o nj hvatam svoj rad kao o čvrstu kariku, jer nemam nipošto prepotentnih ambicija (koje su kod nas toliko česte), da smatram sebe začetnikom svega, kao da o svemu mogu ja sam prvi i najbolje i jedino ispravno govoriti. Ako nisam govorio o pripovjedačkom radu g. Krleže, to je čudno kako je g. Novaković previdio moju izričitu izjavu u »Uvodu«, da ću o pripovjedačima ekspresionizma govoriti naročito, u vezi s ostalim pojavama toga smjera. A svakako je mogao g. Novaković iz moga ostalog rada zapaziti, da u istinu niko i nije tako opširno i s toliko naglaska govorio kod nas o g. Krleži kao ja, samo što sam zasad bacio težište svoga rada na njegovu dramatiku, jer su to prilike donijele i jer, da otvoreno kažem, držim njegov dramski i lirski rad kud i kamo zamašnijim od pripovjedačkog, u čemu će se bez sumnje mnogi sa mnom složiti, ako ne sada, a ono s vremenom, kada to bude evidentnije.

A sada o g. I. Andriću. G. Novaković je, s pomoću eseja gđe Sekulićeve, nastojao detaljnije osvijetliti jednostranost moga prikaza stoga, što sam jače istaknuo pripovijetku »U musafirhani radi divnog lika fra Marka Krnete, dok sam u ostalim pripovijetkama zapazio »mutne nagone«. Istina je, da je »U musafirhani« jedina pripovijest s ovakvim motivom, ali je i istina, da je u više navrata, u knjigama lirike (Ex Ponto i Nemiri) naglašen motiv religioznog nemira, pa bi bilo logično da pisac koji svakako u svojoj lirici daje ono što mu je najbliže i najbitnije, nađe i u objektivnoj pripovjedačkoj formi više prilike za izražaj tih motiva. To više, što je g. Andrić katolik, odrastao i odgojen u katoličkom kraju Bosne, te ne mora nipošto biti vjernik a da ne bi osjetio koliko je osebite atmosfere i naročitog psihologijskog materijala stvorio u Bosni heroizam franjevačkog reda, i onaj očiti, krvavi, koji je raju održao ginući na kolcima i na konjskim repovima, i onaj drugi, latentni, koji je učio pregarati i trpjeti i pritom procvasti divnim cvatom goleme unutarnje snage. Neka mi dopusti g. Novaković, da tu ja, koji sam odrastao u istom kraju Bosne kao i g. Andrić, mogu nešto više znati o stvarnosti milieua nego i on i gđa Sekulićeva, koji Bosnu poznaju možda letimice i ne u onoj perspektivi u kojoj je gleda onaj koji je s njom od djetinjstva srastao. Vrlo je jednostavno kazati da je Bosna Istok i to, priznajem, vrlo zamamno zvuči; ali to nije istina, i ako ima gdje jednostranosti, onda je ona u tom. Ja sam u svom prikazu istaknuo i ostale strane Andrićeva pripovjedačkog rada, a izraz »mutni nagoni« potječe od njega samoga i daje mi pravo da ga etički kvalificiram to više što sam priznao i istaknuo prije toga, kako su baš ti »mutni nagoni« sugestivno i snažno prikazani. Ja sam pokazao, koliko je g. Andrić rasno izrazit, ali baš stoga treba i to kazati, koliko je ta definicija rase komplikovan i mnogostran pojam. U g. Andrića, u gđe Škurle-Ilićeve i dr. katolički je elemenat u Bosni sasvim potisnut u pozadinu, iako je i on toliko karakterističan i toliko presudan za određivanje rasnih osebina ovog stjecišta tolikih kulturnih i rasnih utjecaja. Ali je karakteristično, da se kod nas, kad se govori o rasi, uvijek osjeća izvjesni »horror Occidentis«, zaziranje od Zapada, sa svim beskrajno naivnim predrasudama koje su tome podlogom. Istina je, da Andrićeve »Musafirhane« »ne bi napisao nijedan zapadni pisac«, ali je istina da je ne bi napisao nikoji istočni pripovjedač, nego ju je napisao Bosanac, i jedino to je točno. I bez sumnje bi i sama rasna slika Bosne bila potpunija i točnija kada bi takvih pripovijetki bilo više, kad ne bi za njenu rasnu fizionomiju, po našim pripovjedačima, bili mjerodavniji čak i Španjoli (sefardski jevreji), negoli oni koji su njeni starosjedioci od vjekova i koji imaju tu sreću, da se ne daju strpati u shematski kalup ni Istoka ni Zapada. Katolički Zapad bez sumnje je djelovao na mentalitet bosanskog katolika; ali baš u liku sv. Franje, u njegovu

religiozno-socijalnom idealu, leži nešto tako primarno, tako elementarno ljudsko, da to, presađeno na drugo tlo, dobiva nove oznake i novu, karakterističnu nijansu. A treba poznavati n. pr. Kačića i biti svijestan koliko je n a š a i izrazito naša njegova čudnovata pojava, pa da se vidi koliko taj Zapad, filtriran kroz naš rasni temperamenat, može da dade kulturnih komponenata koje nije dao Osmanlija, iako se on, na paradoksan način, čini našim rasnim teoretičarima kao najmjerodavniji. Gđa Jurkićeva je, u malom ciklusu »Naše žene«, iznijela nekoliko sličica s fizionomijama bosanskih katolikinja koje pokazuju neobičnu psihologijsku preciznost i, bez sumnje, otvaraju vidike u jedan svijet za sebe. Svatko tko dublje pozna Bosnu, moraće osjetiti frapantnu istinitost ovih likova koje uza sve to nećete naći kod ostalih naših priznatih pripovjedača iz Bosne. I zato, katolici ništa drugo ne traže nego da dadnu svoj tribut narodnoj kulturi kao što su ga u prošlosti dali čitavoj integralnoj eksistenciji onoga što danas nazivamo narodom i čemu tražimo izražaja u rasno nacionalnoj kulturi bez obzira na to hoće li tko to htjeti nazvati Istokom ili Zapadom, poznavajući pod ovim posljednjim imenom valjda Talijane, Francuze i Germane, a ne poznavajući svoju rođenu braću koja se, pod tim imenom, ne žacaju biti ono što jesu. I to je nepoznavanje, čini se, upravo osnov svih nesporazumljenja oko »tendencioznosti«, izrazą kojim se jednom jedinom stajalištu ne priznaje ono što je svima drugima mogućno i slobodno.

G. Novaković misli, konačno, da moje moralno prosuđivanje djela u vezi s estetskim vrednotama smeta nezauzetosti moga literarno-kritičkog stava. Ovdje se, kako se čini, opet donekle ne razumijemo. Ja sam priznao, da gđa Ivančanova erotiku i bračni odnos onako kako ih je ona postavila, crta istinito i točno. Ali ja sam u čitavoj problematici njezinih djela vidio č o v j e k a koji, ogorčen u svojoj socijalnoj svijesti, traži izlaza iz moralne depresije koju stvara današnja socijalna rastrovanost. I njoj i čitaocu kojega bez sumnje ova tjeskoba zabrinjuje više od same »literature«, dao sam svoje mišljenje. I ovdje mi je, i opet, zbiljska istina dala pravo. Poslije onoga prikaza imao sam prilike da se upoznam s gđom Ivančanovom i ona mi je priznala, da se njeno faktično uvjerenje s tim slaže i da je sretna što je našla nekoga, tko joj je to iskreno i svijesno potvrdio. A što se tiče dogmatičnosti u shvatanju moralnih principa, to je g. Novaković isto tako dogmatičan kada stavlja kao princip slobodu braka kao i ja kada uzimam za osnov njegovu nerazrješivost. Jer ova posljednja nipošto ne isključuje r e a l n u o p s t o j n o s t slobodnih brakova i, prema tome, ne oduzima mogućnost literaturi da ih prikaže. Pa šta drugo prikazuje gđa Sigrid Undset, kao katolikinja, u svojim romanima, nego to? Radi se samo o tom, da li piščevo osuđivanje protivnog stajališta potječe iz istinskog uvjerenja, i da li to svoje uvjerenje umije adekvatno izraziti. A neka mi dopusti g. Novaković, da je kud i kamo više ljudi koji žive u faktičnoj nerazrješivosti braka i kojima se t. zv. »slobodni« život gadi onim elementarnim osjećajem kojim je čovjeku odvratan svaki nered, i da u toj »slobodi« ne vide drugo nego robovanje strastima. Uza sve to ne poriče nitko dubinu tragedija koje se odigravaju i u nerazrješivom i u slobodnom braku (upućujem i opet na Sigridu Undset, na P. Bourgeta, na E. Baumanna i tolike druge, baš katoličke, pisce) i baš sa što više moralne ozbiljnosti pristupaju tim problemima, to će dublja i ljudski potresnija biti i njihova umjetnička obrada.

Ako g. Novaković s pohvalom ističe da su moje odlike u »mirnoći, promišljenosti, u tačnosti«, to neka bude uvjeren da te osebine zahvaljujem u prvom redu moralnoj ozbiljnosti na koju me obvezuje moj vjerski odgoj, jer za svaki svoj sud osjećam punu odgovornost, i to ne samo pred kritikom, pred piscem, pred čitaocem, nego i — pred Bogom. A to držim da nipošto nije na štetu istine koja nam je, obojici, konačni cilj.

L j u b o m i r M a r a k o v i ć.

DIMOVIĆEV KRALJEVIĆ MARKO

G. Dimović je radnju svoga »Kraljevića Marka« izgradio na ovim komponentama: spor kod Samodrežе crkve (»na kome je ostanulo carstvo«) i prokletstvo Vukašinovo; ljubav Jelice i suparništvo Mine od Kostura; pobratimstvo s Turčinom Alilom. To su glavni, i fatalni, momenti koji određuju sudbinu Marka kao dramskog junaka. Sekundarno su znameniti motivi: odnos prema majci Jevrosimi i njena smrt, oranje Markovo i njegovo robovanje Turcima — gotovo i nešto previše motivske građe, pogotovu ako ogledamo kako je ona uzročno povezana i obrazložena. Nije teško vidjeti, da je glavni motiv koji pripada sasvim autorovoj invenciji, ljubav Jeličina, i stoga moramo ispitati koliko je on pridonio unutarnjoj motivaciji radnje. U narodnoj pjesmi, kada razbješnjeni Vukašin prokune Marka i stane ga goniti oko crkve, Marko pobjegne u nju, a Vukašin posiječe mjesto njega »Božjega anđela«. Na taj je način neposrednim zasizanjem više sile dokazana nekrivnja Markova, i bez sumnje, Vukašin je po shvatanju naroda počinio težak grijeh ne toliko što je prokleo Marka (jer je ta kletva ovom natprirodnom intervencijom dokinuta), nego što je posjekao samoga anđela. Dakle, ako tko ima što da ispašta, to je Vukašin, a ne Marko. Naš je pjesnik mjesto anđela unio Jelicu koja, strepeći za Marka, skoči da ga spase i zapadne pod mač Vukašinov. Zašto je Jelica spasavala Marka? Bez sumnje zato što ga je voljela, a voljela ga je još i prije ovog događaja, jer su oni već prije sukoba očitovali jedno drugom, da se tako izrazim, simpatiju. Uza sve to, kako je Marko ne samo snažan i lijep, nego i nagao, prkošljiv, barbarski opor i kavgadžija, mogao bi je donekle i odbijati. I tek kad ga je vidjela u ovoj situaciji, kad je vidjela i njegovu ljubav prema ocu ali, još više, njegovu pravdoljubivost, ona se, možda, potpuno opredijelila za nj i gotovo žrtvovala svoj život za njegov. Ovako znatan — i dubok — motiv ostao je neiscrpen i kao da mu je jedini razlog sa strane autora bio »horror miraculi« — zaziranje od čuda (motiv s anđelom), iako to u legendarnoj drami ne bi bilo ništa neuvjerljivo. Ali svakako, autor bi ovim »počovječenjem« toga motiva mnogo dobio, kada bi ga bio uzročno dalje izgradio. Ali Jelica nije teže stradala, Vukašin se ni radšta ne kaje, a — prokletstvo ostaje na Marku, premda je štitio pravednu stvar, i ono se doslovno obistinjuje. Marko je, istina, prekršio svoju riječ, jer je bio obećao ocu da će raditi po njegovoj želji, ali u taj čas nije znao da će otac od njega tražiti nepravednu stvar. Dobro, to je sukob dužnosti; ali za tragičnu motivaciju mora se točno znati koja je od njih etički viša. Autor čini se da umuje ovako: tim što je Marko izvršio oporuku Dušanovu i dodijelio carstvo Urošu, on je izvršio slovo zakona koje, po ljudskom poimanju, pretstavlja pravdu — istinu. Međutim, Uroš je nejak i nesposoban, i njegova vladavina znači za carstvo propast. Prema tome bi

realna viša nužda, održanje carstva, tražila jaču ruku pa makar i uz povredu pisanog prava. Jer ona Riječ koju je očekivao Vasilije i koja je bila u pozitivnom pisanom Zakonu, pokazala se nemoćnom da riješi istinski kaos koji je nastao iza smrti Dušanove i potrajao dalje, unatoč zakonitom vladaocu, dok je istinska Riječ (Božja, Logos) razdijelila kaos i stvorila svemir s njegovom harmonijom. Iz ovoga bi praktično slijedilo: summum jus, summa injuria, dakle tragična nužda stoji iznad zakona. Međutim, to je princip revolucije, koji može da dovede i do anarhije, a svakako do brkanja etičkih pojmova. G. Dimović već od svoga »Vojvode Momčila« nastoji da opravda Vukašina i da ga, čak, uzdigne na neki pjedestal čovjeka akcije i momenta koji, doduše, do svojih ciljeva ne dolazi baš najčasnijim sredstvima, ali je svojom spoosbnošću potrebit. Međutim, Vukašin je lukavstvom i prevarom ubio Momčila, i nije mu bilo ništa, a i sada on, jednim sjajnim saltomortalom koji se odigrava izvan drame, (dakle nije u samoj drami uzročno motiviran) umire junačkom smrću za domovinu, ne da okaje svoj grijeh, nego (da se tako izrazim) da pobije naše objekcije prema njegovu etički nedopustivom stavu. Šekspir nas ne bi ni časa ostavio u sumnji o tom: on bi, na tragičnom raspletu radnje, uveo, na primjer, Vukašinov duh koji bi objavio Marku smisao njegove junačke smrti — ali g. Dimović se, kako se čini, boji duhova, iako ga drugačije uče i Julije Cezar, i Magbet, i Hamlet. Apsolutna preciznost u uzročnosti unutarnje motivacije prvi je uslov dobre dramatike, i da se toga držao g. Dimović, bez sumnje ne bi morao onolikim direktnim filosofiranjem kočiti radnju koja se isprva sjajno razmahala i u prvom činu dosegla jedan, može se kazati, dosad kod nas u dramatici ove vrsti neviđen maksimum unutarnje i vanjske dinamike. Jeličina je krv, dakle, prolivena ni u šta, i kletva ostaje na Marku, jer država srće u propast. Vukašin stupa u pozadinu, a sa epizodom prvog čina vezana je dalja radnja u glavnom samo ulogom Mine od Kostura. Nije jasno, u čije ime Mina radi kad potkapa ne samo Marka, nego i carstvo. Jer ne radi se tu samo o suparništvu u ljubavi: Minina mržnja čini se da je ukorijenjena u nekoj iskonskoj averziji, koja bi u drami mitologijskog karaktera bila najbolje motivisana borbom između Svijetla i Tmine, Dobra i Zla — dualističkim principom. Takav je Alberih ili njegov sin Hagen u »Götterdämmerungu«. Međutim, kako g. Dimović piše herojsku a ne mitologijsku dramu, kako, pored legendarne atmosfere narodne pjesme, uza sve to zadržava izvjesni historizam, to bi Mina morao da bude eksponent neke strane vlasti, neki politički agent provocateur, jer sama lična ambicija njegova nema dovoljno usudne težine za zlo koje je počinio. On je naime upravo začetnik Markove tragične propasti: on je Alila nauckao na Marka, i premda nije u tom uspio, ipak je baš protivni efekat, pobratimstvo Markovo s Alilom, bilo za Marka pogubno jer ga je ono odvelo u tursko ropstvo. A drugo, Mina je pobudio u Marka ljubomoru prema Jelici i tim doveo do Jeličine katastrofe, jer je Marko pošao s Alilom iz prkosa prema Mini i iz očaja što ga je, kako je mislio, Jelica iznevjerila. Ovdje i opet Jelica, ovaj put efektivno, žrtvuje svoj život za Marka, a ipak bez ikakve koristi: doznavši da on ide s Turčinom umjesto da s ostalim velikašima ode na Kosovo, ona hoće da ga zadrži i baca se u očaju niz zidine Prilepa. I tu opet motiv žrtve nije etički iskorišćen a, prema tome, ni etički opravdan uzročnom relacijom događaja. A kad se Marko, nakon sedam godina, vraća iz ropstva u svoj razvaljeni i opustjeli dom — majka njegova Jevrosima od radosti pada mrtva. Iako od radosti, ona je u istinu poginula od pretrpljenih boli radi Markova prkosnog čina: dakle i opet jedan momenat ekspijacije. I dok mi mislimo, da su ove dvije žrtve, pored Markova dubokog bola što vidi da je sve propalo, sasvim dosta za izmirni konac tragične radnje (radnja je tragična, iako samo djelo nije tragedija; autor ga sasvim pravilno naziva »herojskom dramom« jer je svršetak izmiran, ali čitavo zbivanje uza sve to ima težinu tragedije), one i opet ostaju bez ploda, a konac drame prenosi autor u peti čin koji ima da obrazloži Markovu »bijelu smrt« t. j. put u Urvinu planinu gdje se Marko penje u sniježne visine da se pre s Bogom. Ovaj je put, dakako, mišljen kao apoteoza Markova, ali kako je sve do sada čitavo shvatanje radnje bilo realistično, to se i ovdje ne možemo ukloniti misli da je Markov konac izvjesna, filosofijskim zanosom zaodjevena, vrst samoubistva, prelaz u nirvanu. Misao postaje suviše apstraktna, to više što u ovom činu nema gotovo nikakve vidne, pozorničke radnje, jer ono neprestano odlaženje Vaistinino, da konstatuje Šarčevo stanje nije nego jadno ispomaganje, i prema grandiozno tihoj tragici narodne epike ni sjena od njene poetične inspiracije, dok se inače, u drugim situacijama, g. Dimović u pogledu pjesničke ljepote s uspjehom hvata u koštac s prvotnom koncepcijom narodne pjesme. Jedini mogućni svršetak, guslarova pjesma, mogao je doći već davno prije, odmah iza četvrtog čina, kao epilog; on nosi u sebi izvjesni karakter tihe i utješne resignacije koji još najbolje paralizira poraznu činjenicu, da su uzaludne sve žrtve, jer je propalo carstvo, zemlja, narod; i jer ni Markova pomoć ne će moći narod izbaviti od robovanja. U novinskom prikazu (v. »Hrvatsku Stražu« od 13. V. o. g.) razložio sam prilično opširno pitanje o koncepciji etičke uzročnosti događanja, i mislim da bih u biti jedva šta imao dodati. Ponavljam samo, da drama mora imati svoje rješenje u samim relacijama radnje i lica, a ne u apstraktnom filosofiranju koje koči dramu i zamara gledaoce. Kao što smrt pojedinih lica na pozornici mora biti uzročno motivirana, tako ne smije ni ona da ne povuče daljih konsekvencija u uzročnosti razvijanja radnje. Drugim riječima: život je čovječji suviše dragocjen (a u drami je on upravo glavno), a da ne bi smrt kojega od prominentnih lica drame bacila svoju sjenu na dalje događaje. Ako g. Krleža taj princip tako dobro poznaje u dramama iz vulgarnog života, to više treba da se on odrazi u drami herojskog stila koja po svojoj biti gleda događaje u preobraženoj formi najdubljih perspektiva. Pa iako su kasniji vjekovi s nekim čuđenjem gledali često umiranje u Šekspirovim dramama te nam se one čine katkad i suviše krvave to, mislim, nije teško vidjeti da Šekspir onu grandioznu koncepciju svoje dramatike drži upravo na ovom najjačem pitanju: biti ili ne biti — i, ako umreš, šta slijedi iza toga ne samo na onom, nego (za dramu) u prvom redu na ovom svijetu.

Kod »Kraljevića Marka« s uspjehom se obistinila stara riječ »nonum prematur in annum«. Nakon deset godina, otkako je štampana u izdanjima »Matice Hrvatske«, drama je izišla preporođena, gotovo uskrsnula. Nisam mogao konstatirati sve razlike; one su, možda, na oko neznatne, kada bi čovjek sravnjivao scenu po scenu; ali je revizijom stila i jezika, smještanjem drame na pozornicu i sjajnom ličnom interpretacijom pojedinih nosilaca glavnih uloga poezija u njoj zasinula čistim i bogatim sjajem, kao ni u kojem dosadanjem djelu g. Dimovića. U prvom redu vrijedi

to za sam lik Markov, pun onih toliko raznolikih, tako paradoksno oprečnih vibracija rasnog temperamenta, a ipak tako jednostavno velik, tako ljudski topao i spontan, i u zamisli autorovoj, i u neobično snažnoj kreaciji g. Dujšina. Neočekivano krepko i sigurno popeo se g. Lj. Jovanović na visinu njegova dostojnog takmaca u ulozi Mine od Kostura. Njegova uloga, protivno Markovoj mnogostranosti, sva je usredotočena na jednu snažnu crtu negacije, pakosti, zla; njena je dinamika u stilskoj jedinstvenosti, a tu je g. Jovanović dao izvrsno figurom, gestima, plastikom igre i govora. A kako je i Jelici dao autor toliko finog poetskog daha, te ju je lišio one ukočene shematičnosti koju obično imaju »junačke ljube«, ako nisu podle i nevjerne, to je gda Podgorska taj lik satkala u finu viziju djevojačkog zanosa i ženskog predanja koja, uza sav svoj idealizam, ostaje ljudski uvjerljiva. G. Bek, koji je glumac naročitih kvaliteta, dao je vrlo interesantan relief ulozi Vukašina, toga najparadoksnijeg lika drame i mnogo pridonio snazi prvoga čina koji je nesumnjivo najjači u drami i jedan od najefektnijih u čitavoj našoj dramatici ovoga stila: lako ni ovdje još nije definitivno riješeno pitanje herojskog stila u našoj drami, ipak pripada, pored autora, naročita zasluga g. Raiću koji je kao režiser dao tomu stilu i pravilan tempo, i točno unutarnje opravdanje.

Ljubomir Maraković.

O STVARANJU JUGOSLAVIJE

Srpski publicist, bivši diplomat i bivši zemljoradnički prvak g. Jovan M. Jovanović (»Pižon«) napisao je za Srpsku književnu zadrugu pod kolektivnim nazivom »Stvaranje zajedničke države SHS« zasada dvije popularno napisane knjige[1] o svjetskom ratu. Prva obrađuje, zašto i kako je došlo do navještaja rata Austrije Srbiji povodom sarajevskog atentata, dok druga opisuje sam svjetski rat. Treća knjiga koja bi se detaljnije bavila samim stvaranjem i ostvarivanjem Jugoslavije još nije izdana. U prvoj i drugoj knjizi izneseno je i prikazano o postanku Jugoslavije samo onoliko, koliko to ide u okvir i u razmjer svjetskoga rata.

Ponajprije se mora istaći, da su obje knjige napisane vrlo dobro. S jedne je strane svjetski rat obrađen popularno pregledno i razumljivo bez naučnog aparata, s druge je opisan književno, lijepim jezikom i stilom tako da se knjige mjestimice čitaju kao kakav roman. G. Jovanović pripovijeda lijepo i zanimljivo. Iz velike literature o postanku i o razvoju svjetskoga rata izabrao je ono, što je najmarkantnije i najduhovitije i tako dao karakterizaciju pojedinih ljudi i događaja. On nam iznosi dijaloge između državnika, njihove izjave, njihove prikaze i tako izbjegava suho nabrajanje događaja i datuma. Ali dok je druga knjiga više manje samo dobar ekscerpt iz obilno pročitane literature (a to nije malena stvar), prva knjiga, koja radi o uzrocima i povodu svjetskog rata prelazi taj okvir. Treba naime znati, da je g. Jovan Jovanović diplomat po karijeri i da je pred sam rat bio poslanik kraljevine Srbije u Beču, dakle, da je sam vidio, čuo i proživio mnogo toga. Pitanje, kako je došlo do svjetskog rata i tko je za nj kriv, vrlo je aktuelno i važno iza rata. Austro-Nijemci pokrenuli su veliku naučno-propagandističku kampanju, kojom hoće da odvrate sa Njemačke i Austrije glavnu i jedinu odgovornost za svjetski rat, i da je po mogućnosti prebace na Srbiju, jer da je njez'na vlada naručila sarajevski atentat. Time oni idu za tim, da obore moralni temelj versailleskog ugovora. S njemačke je strane već izdana ogromna literatura o t. zv. »Kriegsschuldfrage«. Osim toga g. Jovanović sam direktno ulazi u čitavo to pitanje, jer njegova intervencija u Beču kod zajedničkog ministra financija Bilinskoga pred polazak Franje Ferdinanda u Bosnu i upozorenje na nacionalističko raspoloženje bosanske omladine ima da služi kao dokaz, da je sa srbijanske strane izvršena opomena i dužnost. Sve ove okolnosti daju prvoj knjizi iznimnu važnost, osim toga je ona jedan od rijetkih naših spisa, koji se bave tako zamašnim pitanjem ratne krivnje, pitanjem tako važnim za bivšu kraljevinu Srbiju. Međutim knjizi g. Jovanovića upravo njezina popularnost, način pisanja i obrada bez naučnog aparata oduzimlje onu prvorazrednu važnost, koju bi inače mogla imati u dokumentarnom pogledu s obzirom na pitanje ratne krivnje. Možda su te vrline kao knjige za široke slojeve i oskudica naučne pretenzije uzrokom, što se g. Jovanović, kojemu se inače ne može predbaciti ni nepoznavanje ni tendencioznost, nije obazreo na rezultate istraživanja o postanku svjetskoga rata, koji su bili poznati i neprijeporni u doba, kad je on napisao tu knjigu (g. 1928.). Na našem je jeziku već g. 1926. izašao prijevod studije o uzrocima svjetskog rata pod naslovom »Sarajevo« od g. dra Setona Watsona. Ta knjiga obrađuje gotovo isti materijal i isti predmet, koji i g. Jovanović u svojoj prvoj knjizi. Štaviše knjiga dra Setona Watsona čak je tendencioznija, jer je izričito napisana u svrhe obrane kraljevine Srbije i njezine vlade od prigovora, da je ona izazvala svjetski rat, i jer u njoj g. Seton Watson sa svom svojom naučenjačkom reputacijom i aparatom tvrdi i dokazuje, da je bečka vlada htjela rat, da je sarajevski atentat djelo »Mlade Bosne«, dakle ljudi, koji su bili austrijski podanici i da srbijanska vlada nije imala udjela u atentatu. Ali g. dr. Seton Watson obazire se na ulogu pukovnika Apisa Dimitrijevića i nekih članova t. zv. Crne Ruke u sarajevskom atentatu, dok g. Jovanović to učešće uopće ne spominje. Inače je zanimljiva paralela između obje knjige, koje isti predmet prikazuju na različite načine: g. Jovanović popularno, g. Watson naučenjački. Također je poučna razlika gledanja i prosuđivanja pojedinih austrijskih prilika i ličnosti (n. pr. Franje Ferdinanda) sa strane njih dvojice: iz jednoga izbija diplomat, koji je osjećao i proživljavao ponizujući stav gordog aristokratsko-birokratskog austrijskog dvora prema poslaniku malene seljačke Srbije, a iz drugog engleski publicist, koji je g. 1914. dokazivao Austriji, da je posljednji čas za izmjenu njezine politike prema Južnim Slavenima. Dr. M. M.

[1] Jov. M. Jovanović, Stvaranje zajedničke države SHS. knjiga I. i II. Beograd 1928. i 1929., izd. Srpske književne zadruge.

NAJSTARIJI JUGOSLAVENSKI GOST U KARLOVIM VARIMA

Prije dvije godine bila je u »Prager Presse« objelodanjena statistika gostiju u Karlovima Varima s bilješkom, da je prvi gost iz jugoslovenskih zemalja po kupališnim registrima bio neki zagrebački biskup, koji se u tom češkom kupalištu liječio godine 1443. Ime njegovo nije spomenuto.

Po shematizmu nadbiskupije zagrebačke u to doba, od godine 1440. do 1454. sjedio je na biskupskoj stolici svetoga Stjepana, kralja ugarskoga, u Zagrebu Benedikt de Zolio. Danijel Farlati, jezuit, koji je s drugim članovima družbe napisao Illyricum Sacrum, monumentalno djelo o istoriji katoličke crkve među Južnim Slovenima, u 5. svesku (u

Mlecima, 1775.) na strani 473. spominje po prilici iste godine Benediktova biskupovanja: 1442. do 1453. Po Farlatu bio je Benedikt muž veoma učen i mudar, meštar slobodnih umijeća i bakalaureat u svetom bogoslovlju. U Farlati spominje Benediktovo prezime de Zolio i izrijekom kaže, da ne zna koja bi mu bila otadžbina. Ni Shematizam zagrebačke biskupije ne kaže ništa o tome, gdje se Benedikt rodio. Zolium je bilo u ono doba latinsko ime Zvolena, varoši u gornjoj Ugarskoj, kako se može na primjer vidjeti iz studije B. Varsíka »Slováci na pražskej universite do konca stredoveku«, koja je izašla u Sborníku filosofické fakulty university Komenského v Bratislave, godište IV., broj 45 (1926., na strani 541 i 544). Zolium je bilo sačinjeno očito po madžarskom imenu toga mjesta (Zolyom). Prema tome Benedikt rodio se na zemljištu današnje Čehoslovačke republike u bivšoj gornjoj Ugarskoj, pa će iz dvostrukog titula biti od interesa neki dalji momenti iz njegova života.

Benedikta iz Zvolena imenovao je biskupom zagrebačkim papa Eugenije IV., da bi se već jednom dokrajčilo bezvlađe, koje je u dijecezi vladalo od godine 1433. po smrti biskupa Ivana Albena, kojega je na zagrebačku stolicu postavio kralj Zigmund. No tim imenovanjem bilo je povrijeđeno pravo apostolskoga kralja ugarskoga da bira ili imenuje biskupe u Ugarskoj, pa je zato Vladislav, kralj poljski i ugarski, zabranio građanima Gradca (njemačkolatinski Grech, koje su neuki ljudi pretvorili u tobožnji Grič) i kaptola zagrebačkog pod gubitak života i imanja da prime Benedikta za svoga biskupa. Možda se kralj ne bi tako odlučno protivio priznati Benedikta, da se nije bojao, da će novi biskup raditi za korist Elizabete, udovice Kralja Alberta, matere Vladislava Posmrčeta, jer je papa na njenu molbu popunio bio zagrebačku stolicu. Zato kralj imenova biskupom zagrebačkim Demetrija Čupora, biskupa kninskoga, koji je gorio od želje za bogatijom i sjajnijom dijecezom u Slovinskoj zemlji. Kako je Demetrije bio sam rodom iz Slovinske ili Slovenske zemlje, Benedikt nije imao mirna časa od brojnih protivnika, jer je Demetrije imao za se jaku stranku, kojoj su pripadala prva plemena slovinska, u prvom redu njegovo vlastito pleme moćne gospode Čupora od Mojslavine. Kad je u Ugarsku bio poslan legat Svete Stolice Julijan Cesarini, kardinal od Svetog Anđela u Rimu, obvezao je kaptol, svećenike i građane na Gradcu, da priznadu biskupom onoga, koga im je dao papa, inače će pasti na njih kletva. Kaptol se našao u ljutom tjesnacu između prijetnja kraljevih i papinih i zamolio odgodu interdikta na nekoliko mjeseci, dok se ne pogode s kraljem. Položaj se okrenuo donekle u Benediktovu korist smrću kraljevom na nesrećnoj turskoj vojnici, na koju je kralja nagovorio kardinal Julijan. No Demetrije nije popustio u svojoj pohlepi i njegova braća Čupori divljački su plijenila imanja kaptola. Radi njegova gospodskog roda bila mu je sklona većina ugarske gospode, osobito premoćni Janko Sibinjanin od Hunjada, upravitelj kraljevstva za maloljetnosti Vladislava kralja, i Ivan Vitez, moćni biskup varadinski, kod kojega je većim dijelom živio Demetrije, udaljen od svoje vlastite biskupije u Hrvatskoj, za koju nije više mario, smatrajući se zagrebačkim biskupom. Radi nasilja braće Čupora odvratio se od Demetrija sasvim kaptol i svećenstvo. Benedikt je na posljetku za ljubav mira u dijecezi spravan bio odreći se zagrebačke stolice i zamijeniti je za koju drugu u Ugarskoj. Upravu i zaštitu biskupije, po smrti bana Matka Talovca, Korčulanina, koji je poginuo u razboju kod Varne, s privolom kaptola predao je Benedikt moćnim grofovima od Celja i Sonnecka. Kapetan vojnih snaga grofova Celjskih na njihovim ogromnim imanjima u rimskoj carevini i Ugarskoj bio je u to doba Čeh Jan Vitovec (»Pan Jaň«), izvrstan ratnik, koji je po umorstvu Ulricha od Celja u Biogradu godine 1457., posljednjega od svojih gospodara, osvojio Zagorje i ostala njihova imanja u Slovinji i postao banom (umro godine 1468.). Čini se da papa nije primio demisije Benedikta iz Zvolena, jer je Benedikt do smrti ostao na biskupskoj stolici u Zagrebu. Može biti, da je Benedikt u mladosti studirao u Zlatnom Pragu, kamo su od osamdesetih godina XIV. stoljeća počeli dolaziti u većem broju Ugri, i gdje je meštar Nikola iz Slankamena godine 1412. bio profesor na artističkom fakultetu. (Vidi Tadra, Kulturni styky Čech s cizinou (1897), 121.)

Osim Benedikta iz Zvolena bili su zagrebački biskupi ovi Slovaci: Duh, »narodom Čeh, muž časna života«, bio je postavljen za prvoga biskupa od svetog Ladislava, kralja ugarskoga, osnivača te biskupije, Ivan Smil, Čeh, koji je bio imenovan zagrebačkim biskupom od kralja Žigmunda godine 1387. i vladao deset godina; nešto prije toga vremena bio je od 1456. Protiva, Čeh, biskup u Senju u ono doba po prilici, kad je češki kralj Karlo pozvao hrvatske benediktince u Zlatni Prag i osnovao manastir Na Slovanech (Emaus), gdje se služba Božja služila staroslovenskim jezikom; godine 1394. i 1395. imali su parnicu za kanonistvo u Zagrebu Hynek nazvani Roh, svećenik praške dijeceze, i Matej iz Morave, inače nepoznat (Tadra, spomenuto djelo, 125). Poslije smrti Benedikta iz Zvolena došao je na zagrebačku stolicu Toma »de Dabrencze«, prije toga biskup u Nitri, starome sijelu Svetopukovu; no za godinu dana bio je povraćen u Nitru, a na zagrebačku stolicu došao je konačno Demetrije Čupor; zatim Aleksandar Alagović, rodom iz nitranske stolice (županije), koji je bio zagrebački biskup od 1829. do 1837. Alagovića je naslijedio opet Slovak Juraj Havlík (Haulik), koji se rodio u Trnavi, »Češkoj Trnavi«, kako je nazivlju stari hrvatski pisci 17. i 18. vijeka (jamačno za razliku od Trnave blizu Zagreba) kamo je iza osnutka jezuitskoga sveučilišta trnavskog dosta hrvatskih mladića odlazilo na nauke, jer im je bilo bliže, nego u Olomuc i Zlatni Prag. Za Haulikova biskupovanja bio je u Zagrebu profesorom na bogoslovskom fakultetu i državnim censorom Štefan Moyzes, velik rodoljub slovački, kasnije biskup u Banjskoj Bystrici. I Moyzes i tadanji ban Jelačić bili su ljudi od utjecaja na austrijskom dvoru i upravo zauzimanjem ove dvojice prestao je biti zagrebački biskup sufraganom ugarskoga primasa, a zagrebačka biskupija bila je povišena na nadbiskupiju (godine 1853.). Time je bio barem donekle ispunjen jedan mali dio ilirskoga programa. Godine 1856. postao je Haulik kardinal. Umro je godine 1869. pun zasluga za prosvjetni i gospodarski život Hrvatske.[1]

Zato je godine 1929. jeseni Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima, polazeći u Prag na proslavu 1000-godišnjice svetog Većeslava, počastilo Haulikovu uspomenu i zasluge podigavši mu spomen-ploču kao svome utemeljitelju u njegovu rodnom mjestu.

A n t e Š i m č í k.

[1] Vidi V. Deželić otac, Juraj Haulik, izd. Knjige katoličkog života.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu.
Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ulica 2.

B I L J E Š K E

Nagrađene osnove za gradnju katoličke katedrale u Beogradu donosimo u reprodukciji bez naročitih podataka od strane odbora. Porota je odabrala projekt modernog stila, vođena očito pravilnom mišlju, da katolicizam u Beogradu nema svoje historije, pa da bi stoga imitovanje bilo kojega od historijskih stilova bilo, upravo, historijska laž. Stoga je najispravnije, da baš ova monumentalna građevina bude spomenik epohe u kojoj je nastala ne samo ona nego i sama zamisao, da se ovom veličajnom građevinom označi granica kojom se počinje novo doba za katolike Beograda a i za katoličku misao kao jedan od jakih i prominentnih elemenata u izgradnji novoga Beograda. U narednim ćemo brojevima donijeti nekoliko ogleda moderne arhitekture, da osvijetlimo misao kako je ona zaista izražaj novog stila a razvoju umjetnosti.

Claudelov »Kristof Kolumbo«. Nekoje naše novine javile su o praizvedbi »Krištofa Kolumba« u Berlinu, opere koju je napisao Paul Claudel, a uglazbio Darius Milhaud. Kakve su informacije našega novinstva (odnosno: s koje strane dolaze) kao i stvarne podatke o samom djelu dobivamo iz zanimljivog referata koji je za »Nouvelles Littérairer« napisao iz Berlina g. Henri Sauquet (17. svibnja o. g.): »Ovdješnja dnevna štampa javila je da je izvedba bila osujećena manifestacijama skandaloznog karaktera. Ništa nije manje istinito. Publika je saslušala djelo s trajnim zanimanjem, i iza svakoga od oba čina, živo je izazivala Milhauda i njegove suradnike. Na kraju pretstave neki mladići (njih jedva pet, šest), koji su pripadali nacionalističkim organizacijama, zviždali su u znak protesta protiv gostoljubivosti, po njihovu mišljenju suviše velikodušne i podatne, koju iskazuju u ovaj čas njemačka kazališta francuskim muzičarima a naročito Dariju Milhaudu, čije je ovo djelo po redu četvrto što ih je izvela tokom ove godine berlinska opera. Ali njihova plaha demonstracija bila je brzo ugušena odobravanjem i trebalo je spustiti željezni zastor kazališta da se izbave Milhaud, Kleiber i umjetnici koji su bili izazvani oko dvadesetak puta. — Odlučivši se da izvede »Kristofa Kolumba«, Staatsoperi nisu bez sumnje bile nepoznate poteškoće o koje će se spoticati, koliko u inscenaciji, toliko u muzičkoj izvedbi. Paul Claudel je pisao svoju dramu kao da se nije brinuo ni za kakvu izvedbu na sceni. Djelo se sastoji od 27 slika, treba 50 lica, od kojih se mnogo njih tek pojavi, i masu koja se, pribivajući drami, miješa u nju sa strašću, kritizuje, odobrava, manifestuje. Scenska radnja zbija se naizmjence na zemlji, na moru, u nebu. Trebalo je, ne smanjujući ni razumlivost teksta, niti šteteći njegovu poeziju, omogućiti želju pjesnikovu, koji je kao pozadinu tražio ekran na kojemu ima da se pojavi vidno misao nosilaca radnje i tajinstvene opomene Providnosti. U tu se svrhu berlinska opera nije ustručavala čak ni da mijenja gledalište. Da se stvori divski proscenij na kojemu stoji kor, prednje su lože bile ukinute i pokrivene tamnim zastorima, te rasvijetljene izdaleka skupinama svijeća. Sama scena je također prekrivena na isti način, što joj daje izgled kapelice, možda nešto mrtvačke, ali ne bez veličajnosti. Kor je na tom prosceniju smješten kao u crkvi, bilo sjedeći na klupama, bilo u stajalištima. Scena se povisuje stepenicama i zatvara crnim zastorom koji se otvara da se vidi 27 slika koje se pojavljuju i nestaju a da se nikad ne izgubi neobična atmosfera Claudelove drame, divno prevedene po Rud. Hoffmannu. Režiser koji je izveo to smiono čudo je Ludwig Hörth, sadanji direktor Staatsopere čiju je inscenaciju Fledermausa vidio Pariz u kazalištu Pigalle. Njegova je inscenacija vanredna ukusom i uživljavanjem. Mislim da nije moguće bolje realizovati sve što je želio Paul Claudel, miješajući izmjenično kino i radnju, projekcije, dekor snimljeni i pravi, koji kao da se rastavara pred našim očima, te bučnu, bezrednu masu koja neprestano upada u radnju. Njezine kretnje, režirane krajnjom točnošću, pružale su jednu od najvećih poteškoća, jer masa ne prestaje pjevati, i to muziku do krajnosti delikatnu i preciznu. Trebalo je da taj kor bude stalno pod okom dirigenta, a opet da slijedi radnju.

Erich Kleber dirigirao je izvedbu Milhaudove partiture. To je jedno od najljepših i najsavršenijih djela autora »Proteja«. Ne mogući ga ovdje analizirati, htio bih ipak izraziti njegovu ljepotu. Milhaud je »Kristofom Kolumbom« dosegao sigurnost i vještinu veću od one koju je pokazao u svojim pređašnjim djelima. Nalazimo ovdje tako žive sve one njegove osebine, koje su iznijele njegovo ime i stvorile oko njega toliko borbe i zanimanja. Partija kora, veliki vokalni ansambli, slični onima vanrednog finala »Eumenida«, pune su duha i veličine, možda romantične, ali tako uzbudljiva akcenta, a njima se pridružuju melodije dosad neviđene nježnosti u Milhaudovim djelima, nebeski svježe. Sve ljepote te partiture iznio je savršen orkestar, nečuveno dobar kor i pjevači, svi po redu odlični. Karl Armster, Theodor Scheidl, Delia Reinhardt koji su kreirali Tumača, Kristofa Kolumba i Izabelu, profesori Hugo Rüdel i Alex Curth koji su imali ponajtežu zadaću, da vode vježbe kora, i Erich Kleiber koji je složio sve te elemente da dadne nezaboravnu izvedbu toga Kristofa Kolumba, bili su idealni suradnici ovog idealnog djela koje je bilo stvoreno sa toliko žara i ljubavi.

Bez sumnje je žalosno za nas da nismo mogli čuti to djelo u Parizu, pjevano u njegovu originalnom tekstu. To je bilo nemoguće. Nijedna od naših scena ne raspolaže ni sredstvima, ni potrebitim novcem za takav pothvat. Pa kad bi ih i imala, ne znam bili sve dobro ispalo. Ne da bi nam nedostajalo sila. Znam da možemo imati elemenata prvog reda, ali nam nedostaje nešto drugo: duboka vjera u djela današnjih umjetnika. Direktori opernih kazališta ne vjeruju u djela koja izvode nikad ili vrlo rijetko, a također je uvijek stara istina: nitko nije prorok u svojoj domovini. Sa svoje strane čvrsto sam uvjeren, ako je izvedba Kristofa Kolumba kojom sam imao sreću pribivati, bila vrhunac udezbe, života, čudesa i emocije, to je zasluga ne samo svih današnjih mogućnosti njemačkog kazališta, nego u prvom redu zasluga duboke ljubavi prema djelu, što je ispalo tako lijepo. Ludwig Hörth mi je govorio o Kristofu Kolumbu da je to najveće djelo našega vremena. A to je uvjerenje učinilo sve«.

„HRVATSKA PROSVJETA"

IZLAZI JEDNOM MJESEČNO, SVAKOG 25-OG. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA". — PRETPLATA ZA GODINU 1930. U JUGOSLAVIJI DIN 60·—. PRETPLATA ZA INOZEMSTVO STOJI DVOSTRUKO.
BROJ RAČUNA KOD ČEKOVNOG UREDA U [illegible]AGREBU 33.720.

Narudžbe, novci i reklamacije šalju se upravi „[illegible]RVATSKE PROSVJETE" ZAGREB, Trg Kralja Tomislava 20. (Jeronimsko društvo). ★ Rukopisi kao i svi listovi za uredništvo šalju se na adresu: Dr. Ljubomir Maraković (uredništvo „HRVATSKE PROSVJETE") ZAGREB II., Zvonimirova ul. 4. III.

Knjige, koje je primilo uredništvo:

(Uvrštenje u ovaj popis ne znači, da se knjiga tim i preporučuje. Orijentaciju o smjeru, kojim je knjiga pisana, daje čitaocima donekle ime izdavača, a uredništvo će donositi ocjenu svih znamenitih djela u tekstu lista.)

Gr. *Božović,* Sa sedla i samara, Beograd 1930., naklada knjiž. S. B. Cvijanovića, cijena Din 20.—. — Stjepan *Devčić,* U mutne večeri, Zagreb 1930., Vlastita naklada. — Mgr. Dr. Josip *Gunčević,* Mješovite ženidbe, Mostar 1930., Savremena pitanja, vjersko-znanstvene rasprave za naobražene krugove, serija VII. svez. 33., cijena Din 10.—. — Dr. Dragutin *Hren,* Knjiga za tebe I. (zbornik članaka za odrasliju omladinu), Zagreb 1930., nakl. »Narodne prosvjete«. — Tomislav *Prpić,* Izgubljeno janje, Pastirska igra u 3 čina s prologom i međuigrom, Zagreb 1930., Pozorišna knjižnica »Narodne Prosjete«, cijena Din 1[illegible]. — Rožica i fijolica, Arije hrvatskih narodnih pobožnih pjesama, Zagreb 1930., Izd. Samostan milosrdnih sestara sv. Vinka u Zagrebu, cijena Din 3.— (s poštom Din 3.50). — Ante *Šimčik,* Manji prinosi (Zbornik za narodni život i običaji Južnih Slavena knj. XXVII., posebni otisak), Zagreb 1930., Izd. Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. — Miroslav *Vanino,* D. I., Dani srećom obasjani, Kita pripovijesti za prvu sv. pričest, slikama uresio G. Jurkić, Zagreb 1930., Nakl. Glasnika Srca Isusova, cij. Din 6.—.

„HRVATSKA PROSVJETA" donosi u svom narednom broju članak Mgr. Dra. Wagnera o gradnji beogradske katedrale. Zatim će, u narednim brojevima, donositi „Bijelo prijestolje", roman iz suvremenog života, od g. J. Cvrtile.

Ministarstvo prosvjete odobrilo je pod br. P. 1[illegible] 3. kolovoza 1929. „HRVATSKU PROSVJETU" za knjižnice s[illegible] stručnih škola.

Molimo gg. suradnike, uredništva listova i sve one koji imaju bilo šta slati uredništvu, da izvole otsele uvažiti novu adresu uredništva: Zagreb II., Zvonimirova ul. 4. III.